

INTEGRACIJE RODNE RAVNOPRAVNOSTI U KLIMATSKE POLITIKE I BUDŽETE U CRNOJ GORI

ISTRAŽIVANJE | PODGORICA, 2026. GOD

ALEKSANDRA GLIGOROVIĆ

Izdavač:

Centar za demokratiju i ljudska prava (CEDEM)

Za izdavača:

Nevenka Vuksanović, direktorica

Autorka:

Aleksandra Gligorović

Dizajn i štampa:

Brain, Podgorica

Tiraž:

100 primjeraka

Publikacija je dio projekta “Rodno budžetiranje i klimatske promjene – gdje je Crna Gora?” koji CEDEM sprovodi uz finansijsku podršku Austrijske razvojne agencije (Austrian Development Agency) i Švedske međunarodne razvojne agencije (Swedish International Development Agency) u okviru projekta: Gender Budget Watchdog Network II. Sadržaj ovog dokumenta isključiva je odgovornost CEDEM-a i ne odražava nužno stavove i tumačenja Austrijske razvojne agencije (Austrian Development Agency) i Švedske međunarodne razvojne agencije (Swedish International Development Agency).

Istraživanje predstavlja isključivu odgovornost CEDEM-a i ne odražava nužno stavove donatora.

INTEGRACIJE RODNE RAVNOPRAVNOSTI U KLIMATSKE POLITIKE I BUDŽETE U CRNOJ GORI

ISTRAŽIVANJE | PODGORICA, 2026. GOD

ALEKSANDRA GLIGOROVIĆ

SADRŽAJ

Uvod.....	7
Metodologija.....	9
Šta je rodno odgovorno budžetiranje i zašto je važno.....	12
Šta su klimatske promjene i kako one različito utiču na različite grupe.....	14
Šta je klimatsko odgovorno budžetiranje i zašto je važno.....	16
Zašto je važno konstantno analizirati integraciju rodne ravnopravnosti u klimatske politike i budžete u Crnoj Gori.....	17
Prava djece i mladih u kontekstu klimatskih promjena.....	19
Međunarodni strateški okvir.....	20
Usklađenost nacionalnog pravnog i strateškog okvira sa međunarodnim standardima.....	23
Analiza posebnog strateškog dokumenta: Nacionalni plan prilagođavanja klimatskim promjenama.....	27
Analiza posebnog strateškog dokumenta: Nacrt Zakona o zaštiti od negativnih uticaja klimatskih promjena i zaštiti ozonskog omotača.....	31
Analiza stanja na nacionalnom nivou.....	36
Analiza stanja na lokalnom nivou.....	44
Preporuke za unapređenje na nacionalnom nivou.....	48
Preporuke za unapređenje na lokalnom nivou.....	55
Finalna razmatranja i zaključci.....	59
Izvori (izbor ključne literature i politika).....	63

Uvod

Ova studija ima za cilj da pruži sveobuhvatnu, ali operativno realnu analizu stepena u kojem je rodna ravnopravnost integrisana u klimatske politike i budžetske procese Crne Gore, uključujući i oblasti obrazovanja, nauke i zaštite prava djece i mladih. Polazi se od obaveza normativnog i planskog okvira države, uključujući novi zakonodavni paket u oblasti klimatskih promjena i postojeći okvir za rodnu ravnopravnost, kao i nove strateške dokumente u obrazovanju i nauci koji uvode rodno senzitivne standarde i indikatore. Fokus je na tome da se utvrdi gdje se rodna perspektiva već prepoznaje i koristi u strateškim i planskim dokumentima i programskim budžetima, gdje postoje ključne praznine i koje su najbrže izvodljive mjere za unapređenje, uz jasnu vezu sa klimatskim ciljevima i principima pravedne tranzicije. Imajući u vidu dugoročno gledanje na ova pitanja, posebna pažnja posvećena je obrazovnom sistemu, koji je kroz Strategiju reforme obrazovanja 2025–2035 i analizu predmetnih programa i udžbenika sa rodnog aspekta već prepoznao potrebu za uklanjanjem rodnih stereotipa i uvođenjem rodno odgovornih sadržaja, ali još uvijek nedovoljno povezuje ove procese sa klimatskim rizicima i politikama.

Potreba za ovakvom analizom posebno je izražena u trenutku kada Crna Gora ulazi u novi ciklus klimatskog planiranja, istovremeno redefinišući obrazovne i naučne prioritete kroz nove strategije i programe podrške. Novi zakon o klimatskim promjenama (u nacrtu) eksplicitno uvodi rodno odgovorne elemente u strateške i planske dokumente – rodno odgovorne politike, mjere i indikatore, rodno odgovorne procjene rizika i rodno osjetljiv jezik. Plan prilagođavanja klimatskim promjenama 2025–2035, s Akcionim planom 2025–2027, postavlja međusektorske ciljeve koji uključuju uvođenje podataka razdvojenih po polu i integraciju rodne jednakosti u politike, programe i inicijative.

Nacionalno utvrđeni doprinos potvrđuje klimatske ciljeve i prepoznaje potrebu za većim učešćem žena i adresiranjem ranjivosti, dok Nacionalni energetske i klimatski plan služi kao referentan dokument za usklađivanje mjera, planiranja i budžeta. Horizontalno, Zakon o rodnoj ravnopravnosti uvodi obavezu integracije rodne ravnopravnosti u sve javne politike i budžetske procese, što čini normativni temelj za rodno odgovorno budžetiranje u okviru klimatskih instrumenata. Ono što je važno za dalji razvoj jeste da Strategija naučnoistraživačke djelatnosti 2024–2028 uvodi rodno senzitivne indikatore i sistematsko praćenje rodne dimenzije u nauci.

Metodološki, istraživanje se oslanja prvenstveno na desk research i Slobodan pristup informacijama, uz jasno formulisane zahtjeve prema nadležnim organima i minimalan broj ciljano odabranih verifikacionih intervjua. Takav pristup smanjuje operativno opterećenje i terenske troškove, a maksimizira dokaznu snagu nalaza i preporuka, jer omogućava da se formalni zahtjevi iz zakona i strategija direktno uporede sa onim što institucije zaista planiraju, sprovede

i budžetiraju. Imajući u vidu da je dio ključnih policy dokumenata tek ušao u primjenu, posebno Akcioni plan 2025–2027, kao i nove obrazovne i naučne strategije, metodologija je prilagođena da razlikuje ono što je moguće dokazati odmah, na osnovu dostupnih podataka i ranijih praksi, od onoga što treba postaviti ex-ante, kroz definisanje indikatora, rodno odgovornih oznaka mjera i prilagođenih mehanizama praćenja od prve godine implementacije. Opseg analize obuhvata nacionalni nivo, odabrane sektorske politike, budžetska dokumenta za period 2022–2024 i postavljanje okvira za praćenje mjera koje počinju da se primjenjuju od 2025. godine.

Izrada ovog izvještaja je realizovana u okviru projekta „Rodno budžetiranje i klimatske promjene - gdje je Crna Gora?“, a finansijski je podržana od strane Austrijske razvojne agencije i Švedske agencije za međunarodnu razvojnu saradnju. Projekat se sprovodi kroz Mrežu za nadzor rodno budžetiranja, koja se realizuje u nekoliko zemalja u regionu i šire – u Albaniji, Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori, Kosovu, Sjevernoj Makedoniji i Srbiji – sa ciljem praćenja i zagovaranja rodno odgovornog upravljanja javnim finansijama. Vodeći partner projekta je Centar za istraživanje i izradu politika iz Skoplja, Sjeverne Makedonije.

Metodologija

Metodologija je bila kreirana da omogući sveobuhvatnu, a istovremeno proporcionalnu i izvedivu analizu integracije rodne ravnopravnosti u klimatske politike i budžetske procese, uz uvažavanje ograničenja u pogledu dostupnosti podataka i različitih stepena institucionalne zrelosti po sektorima. Polazna tačka bili su pozitivnopravni i strateški okviri koji su eksplicitno uvodili rodnu dimenziju u klimatsko djelovanje, ali i dokumenti u obrazovanju i nauci koji su već razvili rodno senzitivne pristupe planiranju, praćenju i evaluaciji. Metodologija je kombinovala analizu sadržaja ključnih dokumenata, uvid u postojeće budžetske i administrativne prakse, korišćenje dostupnih statistika i ciljane verifikacione razgovore, sa jasnim fokusom na obavezni minimum sadržaja koji su propisivali zakon i planovi, kao i na standarde definisane obrazovnim i naučnim strategijama. Na taj način obezbjeđivalo se da nalazi budu utemeljeni na dokazima, a preporuke pravno zasnovane, operativne i mjerljive, uključujući formulaciju konkretnih koraka za rodno i klimatski odgovorno budžetiranje u sektorima sa neposrednim uticajem na djecu, mlade i lokalne zajednice. Svrha je bila da proizvod bude primjenjiv i zasnovan na dokazima, uz minimalno opterećenje terenskim radom i jasnu orijentaciju ka rješenjima niskog troška s visokim efektom.

Predmet istraživanja bio je stepen i kvalitet integracije rodne ravnopravnosti u klimatske politike i budžetske okvire Crne Gore, sa posebnim osvrtom na to kako se klimatske i rodne obaveze prelivaju na obrazovni sistem i naučnoistraživačku politiku. Analiza je bila zasnovana na desk research pristupu i Slobodnom pristupu informacijama, uz ciljane verifikacione razgovore samo onda kada je bilo potrebno potvrditi nalaz ili dopuniti fragmentarne informacije, čime se obezbjeđuje uvid u stvarne institucionalne prakse, a ne samo u normativne ambicije. Dokumentacioni korpus obuhvatao je akte koji su predstavljali jezgro novog klimatskog i rodnog okvira: nacrt Zakona o zaštiti od negativnih uticaja klimatskih promjena i zaštiti ozonskog omotača, Plan prilagođavanja klimatskim promjenama 2025–2035 sa Akcionim planom 2025–2027, Nacionalno utvrđeni doprinos (NDC), Nacionalni energetske i klimatski plan (NECP), Zakon o rodnoj ravnopravnosti i Nacionalnu strategiju za rodnu ravnopravnost, kao i relevantne sektorske propise, programe i izvještaje. Posebna pažnja posvećena je analizi i ključnih dokumenata u oblasti obrazovanja i nauke – Strategija naučnoistraživačke djelatnosti 2024–2028, Strategija reforme obrazovanja 2025–2035 i analiza predmetnih programa i udžbenika osnovne škole sa rodnog aspekta – kao dokaz da postoji razvijen okvir za orodnjavanje politika, koji još nije u potpunosti povezan sa klimatskim planiranjem i budžetiranjem.

Geografski, analiza je bila fokusirana na nacionalni nivo, uz uvid u lokalne prakse tamo gdje je postojala dokumentacija, na primjer kroz lokalne planove, programe i budžete opština, kao i kroz odgovore lokalnih samouprava

na zahtjeve za pristup informacijama. Vremenski, obuhvatala je retrospektivu posljednjih dostupnih budžetskih godina prije 2025. radi uvida u postojeće prakse planiranja i izvještavanja, i prospektivu perioda Plana prilagođavanja 2025–2035, sa Akcionim planom 2025–2027, u kojem se postavljao ex-ante okvir za praćenje i rodno odgovorno označavanje mjera od prve godine primjene.

Tematski, obim analize bio je strukturiran u nekoliko povezanih cjelina. Analizirane su nacionalne strategije i planovi kroz provjeru usklađenosti sa obaveznim minimumom sadržaja u pogledu rodni analiza, mjera, indikatora, procjena rizika i jezika, kao i proceduralne koherentnosti sa NECP-om i NDC-om. Razmatrane su sektorske politike s klimatskom relevantnošću – energetika, saobraćaj, poljoprivreda, voda, zdravlje, turizam, šumarstvo i upravljanje otpadom – kroz identifikaciju klimatski relevantnih mjera i instrumenata, evidenciju postojećih rodni elemenata i praznina u odnosu na obavezni minimum. Posebni podsegmenti posvećeni su obrazovanju, nauci i kurikularnim reformama, kako bi se sagledalo u kojoj mjeri postojeće analize udžbenika i strategije obrazovanja stvaraju uslove za rodno i klimatski osjetljivo obrazovanje djece i mladih. Analizirani su budžetski dokumenti i programska struktura resora, kako bi se utvrdilo gdje se klimatska i rodna relevantnost već mogla prepoznati, te su pripremljene preporuke za pilot-označavanje mjera oznakama „klimatski relevantno“ i „rodna dimenzija“.

Istraživanje je bilo vođeno sljedećim pitanjima. U kojoj mjeri su aktuelni strateški i planski dokumenti za klimatsko djelovanje sadržali rodno odgovorne elemente – analize, mjere, indikatore, procjene rizika i rodno osjetljiv jezik – i gdje su se nalazile ključne praznine u odnosu na obavezni minimum sadržaja. U kojoj mjeri su postojeći budžetski okviri i izdvajanja za klimatske politike, u okviru programskog budžetiranja, reflektovali rodne obaveze kroz ciljeve, pokazatelje učinka i eventualne oznake klimatske i rodne relevantnosti. Koji institucionalni i proceduralni mehanizmi – koordinaciona tijela, radne grupe, sistem praćenja, izvještavanja i verifikacije, protoci podataka i zaduženja za rodnu komponentu – omogućavali ili otežavali integraciju rodne ravnopravnosti. Koje su bile izvodljive, prioritetne preporuke za brz napredak u kratkom roku i koje su mjere bile potrebne za uspostavljanje održivih sistemskih rješenja u srednjem roku.

Izvori i instrumenti prikupljanja podataka obuhvatali su javno dostupne propise, strategije i planove, budžetske programe i obrazloženja, zvanične statistike i izvještaje, odgovore dobijene kroz Slobodan pristup informacijama i ograničen broj kratkih verifikacionih razgovora sa relevantnim institucijama. Prvi izvor bila je sistematska analiza ključnih dokumenata i mapiranje rodno relevantni elemenata, sa posebnom pažnjom na obavezni minimum sadržaja. Drugi izvor bio je Slobodan pristup informacijama: upućen je jedinstveni zahtjev svim ministarstvima i svim opštinama, čime se dobijao uvid u stvarne institucionalne prakse i kapacitete za integraciju rodne ravnopravnosti i klimatskih ciljeva.

Analitički pristup bio je zasnovan na jasnim, normativno definisanim kriterijumima. U svakoj analitičkoj cjelini najprije su identifikovani postojeći rodni elementi, potom su jasno označene praznine, a zatim su izdvojene najbrže izvodljive tačke djelovanja, vodeći računa o ograničenjima budžetskog prostora i administrativnih kapaciteta. Ključni instrument bila je matrica usklađenosti, kojom su zakonski zahtjevi i međunarodni standardi ukrštani sa sadržajem postojećih dokumenata. Analiza budžetske relevantnosti oslanjala se na dostupne podatke iz perioda 2022–2024, uz koncept pilot-označavanja mjera u budućem programskom budžetu.

Na ovaj način, metodologija kombinuje realizam – polazak od onoga što već postoji u sistemu – i ambiciju, kroz postepeno uvođenje dubljeg, rodno osjetljivog praćenja klimatskih politika i budžeta, u skladu s međusektorskim ciljevima Plana prilagođavanja, obrazovnim i naučnim strategijama i obavezama iz novog klimatskog i rodnog okvira.

Šta je rodno odgovorno budžetiranje i zašto je važno

Ono što se pokazalo kao evidentno je nepoznavanje samih tema. Posebno teme rodno odgovornog budžetiranja, koja predstavlja pristup javnim finansijama koji budžet posmatra kroz rodnu prizmu i ispituje kako raspodjela javnih sredstava utiče na žene i muškarce, djevojčice i dječake, kao i druge grupe koje su rodno i društveno ranjive. Ne postoji razumijevanje da suština nije u izdvajanju posebnog „budžeta za žene“, već u tome da se u svakoj fazi budžetskog ciklusa – planiranje, usvajanje, izvršenje i izvještavanje – sistematski analiziraju rodni efekti politika i programa, te da se javni novac usmjerava tako da smanjuje, a ne produbljuje postojeće nejednakosti. UN Women rodno odgovorno budžetiranje definiše kao strategiju za pravljenje budžeta „koji radi za sve“, zasnovanog na realnim potrebama različitih grupa stanovništva, a ne na pretpostavci da su svi polno i rodno neutralni korisnici javnih politika.

Ključna obilježja rodno odgovornog budžetiranja su: uvođenje rodne analize u planiranje politika i programa, praćenje rashoda i prihoda iz rodne perspektive, postavljanje rodno osjetljivih ciljeva i indikatora, te transparentno izvještavanje o tome ko zaista ima korist od javne potrošnje. OECD rodno budžetiranje opisuje kao strateško usklađivanje budžeta sa ciljevima rodne ravnopravnosti, naglašavajući da ono može imati i snažne makroekonomske efekte – poput povećanja učešća žena na tržištu rada i ukupnog BDP-a. U praksi to znači da se, na primjer, programi subvencija za energetske efikasnost, poljoprivredu ili zapošljavanje ne posmatraju samo kroz iznos izdvojenih sredstava, nego i kroz to ko realno pristupa tim mjerama, pod kojim uslovima i sa kojim rezultatima po žene i muškarce.

U crnogorskom kontekstu, rodno odgovorno budžetiranje je normativno „ušlo kroz sporedna vrata“: iako još uvijek nije propisano sistemskim Zakonom o budžetu i fiskalnoj odgovornosti, uvedeno je nizom podzakonskih akata i priručnika – cirkularom za srednjoročni budžetski okvir 2022–2024, Priručnikom za srednjoročni budžetski okvir, Priručnikom za kapitalni budžet i, posebno, Priručnikom o programskom budžetu Ministarstva finansija. Ovi dokumenti uvode obavezu da potrošačke jedinice pripreme izjave o rodnoj ravnopravnosti, rodno osjetljive ciljeve, aktivnosti i indikatore, kao i da izvještavaju o izvršenju rodno odgovornog budžeta. Međutim, analize pokazuju da rodno odgovorno budžetiranje nije dosljedno ugrađeno u sve ključne akte, da nije dio Odluke o načinu pripreme i sadržaju programskog budžeta, te da obrasci za izvještavanje o izvršenju budžeta ne sadrže pitanja o uticaju na smanjenje rodnog jaza (N. Pavicević).

Dodatni problem predstavlja to što se u zahtjevima za budžetska sredstva od potrošačkih jedinica traži da označe da li ciljevi doprinose smanjenju rodnih razlika, uz klasifikaciju indikatora kao „rodno osjetljivih“, „rodno neutralnih“ ili

„rodno negativnih“, ali precizne definicije ovih pojmova nijesu jasno propisane Uputstvom za izradu budžeta niti Priručnikom o programskom budžetu. U praksi to dovodi do nerazumijevanja i formalnog označavanja ciljeva kao rodno osjetljivih, bez stvarnih rodnih analiza i indikatora. Programsko budžetiranje, uvedeno od 2021. godine, time ostaje važan, ali još uvijek nedovoljno iskorišten preduslov za rodno odgovorno budžetiranje. Istovremeno, Smjernice za pripremu strateških dokumenata i Metodologija razvijanja politika zahtijevaju da ciljevi i indikatori strateških dokumenata budu jasno definisani, mjerljivi i usklađeni sa raspoloživim resursima, što rodno odgovorno budžetiranje čini prirodnim nastavkom već uspostavljenih standarda izrade javnih politika.

Za Crnu Goru, **rodno odgovorno budžetiranje je važno iz najmanje tri razloga:**

1. Zakon o rodnoj ravnopravnosti propisuje obavezu integracije rodne ravnopravnosti u sve javne politike i budžetske procese, što ovaj pristup čini ne samo preporučenim, već i normativno utemeljenim.
2. Kao mala ekonomija izložena klimatskim rizicima, Crna Gora nema prostora za rasipanje javnih sredstava – svaki euro uložen u klimatske politike treba da istovremeno doprinosi smanjenju emisija ili prilagođavanju, ali i smanjenju socijalnih i rodnih nejednakosti.
3. Crna Gora je na putu usklađivanja sa evropskim standardima, gdje se rodna ravnopravnost i klimatska akcija sve češće posmatraju zajedno, kroz zahtjeve za „zeleno“ i „pravedno“ budžetiranje, uključujući i uslove u okviru međunarodnih finansijskih i razvojnih instrumenata.

Dodatno, razvoj rodno odgovornog budžetiranja u klimatskim sektorima omogućava da se nove obaveze iz Plana prilagođavanja, obrazovnih i naučnih strategija pretoče u konkretne budžetske linije i indikatore, umjesto da ostanu na nivou deklarativnih ciljeva. U tom kontekstu, rodno odgovorno budžetiranje u oblasti klimatskih politika nije dodatak, već uslov za efikasnu, pravičnu i međunarodno usklađenu javnu potrošnju.

Šta su klimatske promjene i kako one različito utiču na različite grupe

Klimatske promjene označavaju dugoročne promjene u klimi Zemlje, uključujući porast prosječnih temperatura, promjene u obrascima padavina, porast nivoa mora i učestalije i intenzivnije ekstremne vremenske događaje poput toplotnih talasa, poplava, suša i oluja. Ljudske aktivnosti, prije svega sagorijevanje fosilnih goriva, krčenje šuma i promjene u korišćenju zemljišta, dovele su do porasta koncentracije gasova sa efektom staklene bašte i time uzrokovale široko rasprostranjene negativne posljedice po ekosisteme, biodiverzitet i ljudske zajednice. Danas, klimatski uticaji su dublji i brži nego što se nekad očekivalo, a najugroženije su populacije, sektori i regioni koji imaju najmanje kapaciteta da se prilagode.

Posljedice klimatskih promjena obuhvataju, između ostalog, povećan rizik od poplava i klizišta, učestalije i intenzivnije suše, degradaciju poljoprivrednog zemljišta, gubitak biodiverziteta, porast obalne erozije i salinizaciju vodnih resursa, kao i širenje određenih zaraznih bolesti i pojačane zdravstvene rizike vezane za vrućinu. U Evropi, a posebno u južnoj Evropi, dosadašnji izvještaji ukazuju na porast rizika od toplotnih talasa, suša, šumskih požara i poplava, pri čemu se naglašava da su postojeće mjere prilagođavanja nedovoljne i nedovoljno brze. **Ove promjene utiču na sigurnost hrane, dostupnost vode, zdravlje, infrastrukturu, turizam i ekonomske tokove, a time i na socijalne i rodne odnose u zajednici.**

U tom kontekstu razlikuju se dva ključna koncepta klimatske politike: mitigacija i adaptacija. Mitigacija obuhvata mjere i politike usmjerene na smanjenje emisija gasova sa efektom staklene bašte ili povećanje njihovih ponora, kako bi se ograničio dalji porast globalne temperature. To uključuje, između ostalog, prelazak na obnovljive izvore energije, povećanje energetske efikasnosti, promjene u saobraćaju i industriji, te očuvanje i obnavljanje šuma i drugih ekosistema koji apsorbuju ugljenik. Adaptacija, s druge strane, podrazumijeva prilagođavanje prirodnih i ljudskih sistema već prisutnim i očekivanim posljedicama klimatskih promjena, kroz mjere kao što su prilagođavanje infrastrukture, upravljanje vodama, prilagođavanje poljoprivrednih praksi, zaštitu zdravlja i sistemi ranog upozoravanja na ekstremne događaje.

Mitigacija i adaptacija su dakle nužne, međusobno povezane i da moraju biti planirane na način koji je socijalno pravedan i osjetljiv na postojeće nejednakosti, **jer klimatske promjene, nisu rodno neutralne.** Kada klimatske politike ignorišu razlike u pristupu resursima, informacijama, obrazovanju i odlučivanju između žena i muškaraca, djevojčica i dječaka, kao i drugih marginalizovanih grupa, one mogu proizvesti nove nejednakosti čak i kada formalno doprinose smanjenju emisija ili povećanju otpornosti.

UNFCCC i UNDP ukazuju da klimatski rizici i gubici nerazmjerno pogađaju žene, posebno one koje već žive u siromaštvu, ruralnim područjima, imaju ograničen pristup zemlji, resursima, kreditima, informacijama i odlučivanju. Rodne uloge i očekivanja često znače da žene snose veći teret brige o domaćinstvu, vodi, hrani i njezi, pa klimatske krize za njih mogu značiti duži i teži rad, veći rizik od siromaštva, migracija i nasilja, kao i manju mogućnost da utiču na odluke koje se tiču njihove sigurnosti i budućnosti. Istovremeno, istraživanja su pokazivala da žene imaju ključnu ulogu kao agentkinje promjene – u upravljanju prirodnim resursima, prilagođavanju poljoprivrede, razvoju lokalnih rješenja i izgradnji otpornosti zajednica.

Različite ciljne grupe – siromašna domaćinstva, starije osobe, djeca, osobe sa invaliditetom, pripadnici/ce manjinskih zajednica, stanovništvo u udaljenim ruralnim područjima ili u neformalnim naseljima – trpe različite kombinacije klimatskih i socijalnih rizika. Klimatske promjene djeluju kao „multiplikator ranjivosti“: tamo gdje već postoje nejednakosti u pristupu resursima, obrazovanju, zdravstvu, zapošljavanju ili političkoj moći, klimatski šokovi dodatno produbljuju razlike. Savremena literatura o rodno diferenciranim uticajima klimatskih promjena naglašava upravo ovu intersekciju pola/roda sa drugim oblicima ranjivosti i ukazuje da klimatske politike koje zanemaruju rodnu dimenziju mogu nenamjerno pojačati postojeće nepravde. U crnogorskom kontekstu, ovo posebno dolazi do izražaja u sektorima kao što su poljoprivreda, voda, zdravlje i obrazovanje, gdje se preklapaju regionalne razlike, siromaštvo i rodne uloge, a klimatske mjere još uvijek rijetko prepoznaju specifične potrebe djevojčica, dječaka, mladih žena i starijih žena.

Šta je klimatsko odgovorno budžetiranje i zašto je važno

Kako klimatske promjene postaju sve izraženiji razvojni, ekonomski i socijalni izazov, raste potreba da se one ne posmatraju isključivo kao ekološko pitanje, već kao budžetsko i upravljačko. Upravo zato savremeni pristupi upravljanju klimatskim politikama uvode i **klimatsko obilježavanje budžeta (KOB)** kao mehanizam koji omogućava da se klimatske aktivnosti jasno prepoznaju, mjere i finansijski prate unutar budžetskog sistema. KOB predstavlja most između klimatske politike i javnih finansija – instrument koji omogućava da se efektivno procijeni koliko država zaista investira u ublažavanje i prilagođavanje klimatskim promjenama, te koliko su ta ulaganja usklađena s nacionalnim i međunarodnim obavezama. Predstavlja proces identifikacije, mjerenja i praćenja javnih rashoda koji su relevantni za klimatske promjene. Suština je u tome da se klimatske promjene u potpunosti integrišu u sistem upravljanja javnim finansijama, kako bi se rashodi koji doprinose ublažavanju i prilagođavanju mogli jasno prepoznati, klasifikovati i pratiti kroz budžetski ciklus. Označavanjem budžetskih linija postaje moguće precizno identifikovati sredstva koja se koriste za klimatske aktivnosti, ali i obezbijediti osnov za praćenje doprinosa ciljevima održivog razvoja i sprovođenju nacionalno utvrđenog doprinosa (NDC).

KOB je osmišljen da olakša rad zaposlenima u državnoj upravi i lokalnim samoupravama koji pripremaju i označavaju budžetske stavke. Kroz jasno definisane korake – identifikaciju, klasifikaciju, ponderisanje i označavanje rashoda relevantnih za klimu – ovaj instrument omogućava donosiocima odluka da planiraju odgovorne i održive investicije, da dosljedno integrišu klimatske promjene u nacionalne i lokalne razvojne dokumente i da prate raspodjelu resursa namijenjenih klimatskim politikama. Kako se aktivnosti povezane s klimatskim promjenama rijetko nalaze u nadležnosti samo jednog resora, već su raspoređene između više ministarstava i sektora, KOB prevazilazi tu fragmentaciju i omogućava da se klimatska ulaganja sagledaju sistematično, transparentno i uporedivo, u okviru cjelokupnog budžetskog sistema. Kada se klimatsko obilježavanje poveže sa zahtjevima za definisanje ciljeva i indikatora prema Smjernicama za strateške dokumente, postaje moguće da se klimatski relevantne mjere u obrazovanju, zdravstvu, saobraćaju ili poljoprivredi prate kroz jedinstven set pokazatelja učinka, uključujući i one razdvojene po polu.

Zašto je važno konstantno analizirati integraciju rodne ravnopravnosti u klimatske politike i budžete u Crnoj Gori

Integracija rodne ravnopravnosti u klimatske politike i budžete nije samo pitanje usklađenosti sa međunarodnim standardima, već uslov za efektivnost i pravednost samih klimatskih mjera. UNFCCC kroz svoj Gender Action Plan naglašava da rodno osjetljive klimatske politike bolje prepoznaju specifične rizike sa kojima se suočavaju žene i djevojčice, ali i njihove kapacitete da doprinesu rješenjima, te da takve politike imaju veće šanse da budu održive i legitimne u očima zajednice. Istovremeno, brojni izvještaji ukazuju da još uvijek mali dio klimatskog finansiranja i javnih sredstava eksplicitno adresira rodnu ravnopravnost, što otvara prostor da se kroz rodno odgovorno budžetiranje isprave ti raskoraci.

Za Crnu Goru je ova analiza je važna iz najmanje tri perspektive:

Prvo sa stanovišta pravnih obaveza: novi zakon o klimatskim promjenama u nacrtu, Plan prilagođavanja 2025–2035 s Akcionim planom 2025–2027, Nacionalno utvrđeni doprinos i Nacionalni energetske i klimatski plan već su prepoznali potrebu za rodno odgovornim mjerama, indikatorima i uključivanjem ranjivih grupa. Paralelno, Zakon o rodnoj ravnopravnosti zahtijevao je uvođenje rodne perspektive u sve politike i budžetske procese. Analiza integracije rodne ravnopravnosti u klimatske politike i budžete, stoga, služila je kao instrument provjere da li su ove obaveze zaista operacionalizovane ili su ostale na nivou deklarativnih opredjeljenja, uključujući i to da li su ciljevi, pokazatelji i mjere definisani u skladu sa nacionalnim Smjernicama za strateške dokumente i Metodologijom razvijanja politika.

Drugo, sa stanovišta kvaliteta klimatske politike: ako klimatske mjere ne uzimaju u obzir ko ima pristup mjerama podrške, ko raspolaže resursima za prilagođavanje, ko učestvuje u donošenju odluka i kako različite grupe podnose teret klimatskih šokova, postoji rizik da one ne postignu očekivane rezultate ili da generišu nove nejednakosti. Analiza integracije rodne ravnopravnosti omogućava da se identifikuju segmenti politika i budžeta u kojima se klimatske mjere mogu bolje usmjeriti – na primjer, tako da osiguraju jednaku dostupnost subvencija za energetske efikasnost domaćinstava ženama i muškarcima, da podrže ekonomsko osnaživanje žena u sektorima koji trpe klimatske rizike ili da uvažavaju rodne dimenzije zdravstvenih i socijalnih usluga tokom ekstremnih događaja. U crnogorskim uslovima to podrazumijeva i provjeru da li se klimatski i rodni ciljevi iz sektorskih strategija – poput obrazovanja, nauke, poljoprivrede ili zdravlja – zaista nalaze u programskim budžetima resora, sa odgovarajućim indikatorima i planovima monitoringa.

Treće, sa stanovišta međunarodnih i razvojnih tokova: globalni trendovi u oblasti klimatskog finansiranja, razvoja i ljudskih prava išli su u pravcu eksplicitnog spajanja ciljeva klimatske akcije i rodne ravnopravnosti. OECD i drugi akteri pokazuju da ulaganja koja istovremeno targetiraju klimatske ciljeve i rodnu ravnopravnost mogu donijeti veće razvojne i ekonomske benefite, te da donatori i međunarodne finansijske institucije sve više traže dokaze da su projekti i programi dizajnirani na rodno osjetljiv način. Za Crnu Goru, kao zemlju koja nastoji da privuče klimatsko i razvojno finansiranje i istovremeno ispuni svoje obaveze u procesu evropskih integracija, sistematska analiza integracije rodne ravnopravnosti u klimatske politike i budžete predstavlja važan korak ka kredibilnom pozicioniranju u tim procesima, posebno u pregovorima koji se tiču zelenih, socijalnih i obrazovnih reformi.

Prava djece i mladih u kontekstu klimatskih promjena

Prava djece i mladih u kontekstu klimatskih promjena predstavljaju sve važniju dimenziju međunarodnih standarda, jer klimatske krize nijesu samo ekološko, već i razvojno, socijalno i ljudskopravaško pitanje. Klimatski rizici ne pogađaju jednako svu djecu: djevojčice, adolescentkinje, djeca iz siromašnih domaćinstava, ruralnih područja i djeca sa invaliditetom suočavaju se sa većim i složenijim posljedicama. Time se otvara obaveza država da klimatske politike ne posmatraju kao rodno neutralne, već da prepoznaju različite obrasce ranjivosti i pristupa resursima.

Savremeni međunarodni dokumenti — posebno General Comment No. 26 Komiteta za prava djeteta, UNICEF-ov CCRI indeks i UNESCO-vi standardi za klimatsko obrazovanje — naglašavaju da djeca i mladi ne smiju biti samo „korisnici“ klimatskih politika, već njihovi aktivni učesnici. To podrazumijeva da politike mitigacije i adaptacije uključuju njihov glas, ali i da budu oblikovane tako da odgovore na specifične izazove sa kojima se najmlađi suočavaju u ekstremnim vremenskim uslovima, nedostatku infrastrukture ili u krizama pristupa vodi, hrani i zdravstvu. Ovo se direktno nadovezuje na procese reforme obrazovanja u Crnoj Gori, u kojima su učenici i učenice, roditelji i nastavnici već uključeni kroz konsultacije, ali klimatske teme i klimatska pravda još nijesu dosljedno ugrađene u kurikulume i standarde ishoda učenja.

Ovi dokumenti takođe ukazuju da je ekonomska dimenzija klimatskih promjena presudna za ostvarivanje prava djeteta. Budžetska izdvajanja za vodu, zdravlje, obrazovanje, socijalnu zaštitu, upravljanje rizicima od katastrofa i energetske efikasnost direktno utiču na to koliko su djeca i mladi zaštićeni u periodima klimatskih šokova. Ako ti sektori nijesu adekvatno finansirani — ili nijesu planirani tako da prepoznaju rodne i dobne razlike — teško je govoriti o stvarnom poštovanju prava djeteta u klimatskim okolnostima. U crnogorskom kontekstu, to znači da se ciljevi definisani Strategijom reforme obrazovanja, Strategijom naučnoistraživačke djelatnosti i analizom udžbenika sa rodnog aspekta moraju povezati sa klimatskim planovima i programskim budžetima, kako bi klima i rod postali vidljivi i u školama, istraživanjima i lokalnim uslugama za djecu i mlade.

Zato međunarodni okvir naglašava da države moraju razvijati politike i budžetske dokumente koji slijede ove standarde: od rodno i uzrasno diferenciranih analiza, preko uključivanja djece i mladih u proces donošenja odluka, do budžetskih izdvajanja koja su jasno vezana za smanjenje klimatskih rizika. Na taj način, obaveze u oblasti ljudskih prava povezuju se sa klimatskim i fiskalnim politikama, što omogućava da se klimatske mjere planiraju, finansiraju i prate na način koji zaista štiti djevojčice, dječake i mlade u Crnoj Gori, posebno one koji žive u siromaštvu, ruralnim sredinama ili se već suočavaju sa višestrukom diskriminacijom.

Međunarodni strateški okvir

Međunarodni strateški okvir za integraciju rodne ravnopravnosti u klimatske politike i upravljanje biodiverzitetom kao važnim segmentom definiše minimalne standarde koje države treba da ispune. Ovaj okvir je nastajao kroz instrumente Ujedinjenih nacija, preporuke tijela konvencija, obaveze iz Pariškog sporazuma i standarde Savjeta Evrope, a svi oni zajedno definišu minimalne standarde koje države treba da ispune kako bi klimatske politike bile istovremeno djelotvorne, pravedne i zasnovane na ljudskim pravima. U istraživanju je međunarodni okvir korišćen kao referentna tačka za procjenjivanje u kojoj mjeri su strateški i budžetski dokumenti Crne Gore usklađeni sa globalnim standardima, posebno u dijelu rodne ravnopravnosti, klimatske otpornosti i upravljanja prirodnim resursima, kao i u dijelu obrazovanja, zaštite djece i mladih i naučnoistraživačke djelatnosti.

Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW) uspostavila je međunarodnu obavezu država da uklone rodnu diskriminaciju u svim oblastima života. Iako se u izvornom tekstu Konvencije eksplicitno ne govori o klimatskim promjenama, CEDAW Komitet je kroz Opšte preporuke br. 34 i 37 razradio rodne dimenzije održivog razvoja, klimatskih promjena i upravljanja rizicima od katastrofa. U tim preporukama naglašeno je da države imaju obavezu da procjenjuju rodno diferencirane rizike klimatskih promjena, da osiguraju puno učešće žena i drugih manje zastupljenih grupa u donošenju odluka u oblasti životne sredine, te da integrišu rodnu analizu u politike upravljanja zemljištem, resursima i finansiranjem klimatskih aktivnosti. Ove preporuke predstavljale su važnu osnovu za kriterijume analize u oblastima institucionalne uključenosti, dostupnosti podataka razdvojenih po polu i pravedne raspodjele benefita.

Okvirna konvencija Ujedinjenih nacija o klimatskim promjenama (UNFCCC) i Pariški sporazum doprinijeli su stvaranju snažnog međunarodnog okvira za rodno osjetljivu klimatsku akciju. UNFCCC je, kroz usvajanje Gender Action Plan-a, obavezala države da rodnu ravnopravnost uključe u sve faze izrade i sprovođenja klimatskih politika, da jačaju učešće žena i rodno različitih grupa na svim nivoima odlučivanja, te da razvijaju rodno osjetljive indikatore i mehanizme za praćenje. Pariški sporazum dodatno je utvrdio da se klimatska politika mora sprovoditi uz puno poštovanje ljudskih prava, rodne ravnopravnosti i ekonomskog osnaživanja žena, što je za Crnu Goru posebno relevantno u procesu pripreme Nacionalno utvrđenog doprinosa (NDC), Nacionalnog energetskog i klimatskog plana (NECP) i novog Plana prilagođavanja. Ovi standardi su korišćeni kao osnova za provjeru da li su klimatski dokumenti Crne Gore rodno označili ranjive grupe, uključili rodno osjetljive indikatore i uspostavili veze sa budžetskim procesom.

Konvencija o biološkoj raznovrsnosti (CBD) također je prepoznala da rodna ravnopravnost predstavlja sastavni dio upravljanja biodiverzitetom. Gender Plan of Action CBD-a obavezao je države da u politiku upravljanja prirodnim resursima uvedu rodne analize, da obezbijede ravnopravno učešće žena i marginalizovanih grupa u procesima odlučivanja i da razviju indikatore koji omogućavaju praćenje rodnih dimenzija u očuvanju prirode i održivom korišćenju resursa. Ovaj okvir bio je značajan za analizu sektora poljoprivrede, voda i šumarstva, posebno u dijelu procjene pristupa resursima, ranjivosti i ekonomskog osnaživanja žena u ruralnim područjima.

Agenda 2030 Ujedinjenih nacija postavila je globalne ciljeve održivog razvoja, među kojima su za ovu analizu bila najvažnija dva: Cilj 5, koji se odnosi na postizanje rodne ravnopravnosti i osnaživanje svih žena i djevojčica, i Cilj 13, koji obavezuje države na hitnu akciju u borbi protiv klimatskih promjena. Ova dva cilja međusobno su neraskidivo povezana: rodna ravnopravnost nije moguća bez sigurnog i stabilnog okoliša, a klimatska akcija nije djelotvorna ako zanemaruje rodne razlike u pristupu resursima, informacijama, odlučivanju i mogućnostima za prilagođavanje. Agenda 2030 insistira na dostupnosti podataka razdvojenih po polu i na integrisanju rodne analize u sve politike održivog razvoja, uključujući energetiku, poljoprivredu, upravljanje vodama i zdravstvo, što je u ovoj studiji korišćeno kao okvir za ocjenjivanje nacionalnih statistika, budžetskih indikatora i obrazovnih politika.

Standardi Savjeta Evrope, iako ne predstavljaju klimatski okvir u užem smislu, značajno dopunjuju međunarodne obaveze u dijelu ljudskih prava, rodne ravnopravnosti i okolišne demokratije. Preporuke Savjeta Evrope podvlačile su obavezu država da osiguraju nediskriminaciju i rodnu jednakost u pristupu informacijama, učešću javnosti i pristupu pravdi u pitanjima životne sredine. Posebno su važne preporuke o prevenciji seksizma, o intersekcijskoj diskriminaciji i o pravima grupa koje su tradicionalno isključene iz procesa donošenja odluka, što je imalo direktan značaj za analizu institucionalnih mehanizama i participacije u klimatskim politikama, uključujući pitanje da li su žene, djevojčice, mladi i organizacije za rodnu ravnopravnost sistematski uključeni u izradu i praćenje klimatskih i obrazovnih dokumenata u Crnoj Gori.

Prava djece i mladih u kontekstu klimatskih promjena predstavljaju važan dio međunarodnog okvira, posebno imajući u vidu da klimatski rizici nerazmjerno utiču na djevojčice, adolescentkinje i mlade iz marginalizovanih grupa. Potrebno je da države razvijaju politike i strateške dokumente koji slijede međunarodne standarde zaštite djece u okolnostima klimatskih promjena, jer ti standardi naglašavaju obavezu da se mjere prilagođavanja i ublažavanja oblikuju tako da prepoznaju specifične potrebe i ranjivosti najmlađe populacije, uključujući djevojčice i adolescentkinje. Ovi zahtjevi su relevantni i za reformu obrazovanja u Crnoj Gori, gdje su djeca i mladi već prepoznati kao ključni akteri, ali klimatski rizici i klimatska pravda nijesu dosljedno integrisani u kurikulum i budžetsko planiranje sektora.

Generalni komentar br. 26 Komiteta za prava djeteta iz 2023. godine predstavlja prvi međunarodni dokument koji eksplicitno povezuje prava djeteta i klimatske promjene. Komitet je utvrdio da klimatski rizici posebno pogađaju djevojčice, adolescentkinje, djecu sa invaliditetom, djecu iz ruralnih područja i iz siromašnih domaćinstava, te da države imaju obavezu da klimatske politike zasnivaju na procjeni njihovih specifičnih potreba. Naglašena je obaveza država da uključe djecu i mlade u konsultativne procese, kao i da osiguraju da mjere mitigacije i adaptacije budu usklađene sa Konvencijom o pravima djeteta.

UNICEF-ov izvještaj iz 2021. godine *The Climate Crisis Is a Child Rights Crisis* uveo je globalni Indeks klimatskog rizika za djecu (CCRI), koji pokazuje da su djeca, a naročito djevojčice i djeca iz socio-ekonomski ranjivih grupa, izložena višestruko većim posljedicama klimatskih promjena nego odrasli. Dokument ističe da klimatske politike, programi obrazovanja i mehanizmi zaštite moraju biti rodno osjetljivi i prilagođeni različitim tipovima ranjivosti, te da se djeca i mladi moraju uključiti u procese donošenja odluka o klimatskim akcijama. Ovaj pristup je korišćen kao referenca za analizu angažmana djece i mladih u crnogorskim obrazovnim i klimatskim procesima, uključujući Strategiju reforme obrazovanja i praksu javnih konsultacija.

UNESCO-ova publikacija *Youth, Education and Climate Change* iz 2019. godine naglašava da su mladi – posebno djevojke – ključni akteri klimatske tranzicije. Dokument se fokusira na važnost rodno osjetljivog klimatskog obrazovanja, pristupa tačnim i pravovremenim informacijama, kao i osnaživanja mladih kroz učešće u odlučivanju i kroz razvoj inovativnih rješenja u oblasti održivosti, nauke i tehnologije. UNESCO podvlači da kvalitetno obrazovanje o klimatskim promjenama može značajno doprinijeti otpornosti zajednica i pravednijoj raspodjeli resursa i mogućnosti, što se direktno poklapa sa ciljevima crnogorske Strategije reforme obrazovanja 2025–2035 i analizom udžbenika sa rodnog aspekta, ali zahtijeva njihovo jače povezivanje sa klimatskim planiranjem i budžetiranjem.

Iako međunarodni strateški okvir obuhvata širok spektar dokumenata i politika u oblasti rodne ravnopravnosti, klimatskih promjena, biodiverziteta i ljudskih prava, važno je naglasiti da je riječ o kompleksnom i višeslojnom području koje zahtijeva međusektorsko razumijevanje i koordinisani institucionalni odgovor. Osim centralnih konvencija i sporazuma analiziranih u ovom dokumentu, postoji i niz dodatnih instrumenata koji se odnose na djecu, mlade, socijalnu pravdu, smanjenje rizika od katastrofa i održivi razvoj. Svi oni zajedno čine međunarodni okvir obaveza koje Crna Gora, kao država potpisnica, treba da ispunjava, dok nacionalne strategije u oblasti klime, obrazovanja, nauke i rodne ravnopravnosti pokazuju u kojoj mjeri se taj okvir zaista pretače u konkretne politike, budžete i mehanizme praćenja.

Usklađenost nacionalnog pravnog i strateškog okvira sa međunarodnim standardima

Uspostavljanje efikasnih klimatskih i rodni politika podrazumijeva usklađenost nacionalnih dokumenata sa međunarodnim normama, jer samo politike zasnovane na globalno prihvaćenim standardima mogu generisati održive, pravedne i mjerljive rezultate. Međunarodni okvir ne predstavlja samo skup preporuka, već feministički i ljudskopravaški kompas koji državama omogućava da svoje razvojne, klimatske i socijalne ciljeve postave na način koji adresira postojeće odnose moći, smanjuje strukturne rodne nejednakosti i štiti one koji su u najvećem riziku. Klimatska pravda je neraskidivo povezana sa rodnom pravdom, a globalni standardi služe upravo tome da se ova veza ne izgubi u administrativnim i sektorima podijeljenim procesima, uključujući razdvojenost klimatskog planiranja od obrazovnih, naučnih i budžetskih politika.

U tom smislu, poređenje nacionalnih politika sa međunarodnim standardima nije formalna vježba već feministički alat razotkrivanja – on pokazuje gdje su politike dovoljno ambiciozne, gdje reprodukuju obrasce nejednakosti i gdje izostaje jasno prepoznavanje rodno diferenciranih klimatskih rizika. Tek kroz ovakvo poređenje moguće je sagledati da li nacionalni sistem planiranja, praćenja i budžetiranja omogućava da se rodna ravnopravnost dosljedno integriše u klimatske politike, te da li država uspostavlja mehanizme koji odgovaraju savremenim globalnim pristupima održivom razvoju, klimatskoj pravdi i ljudskim pravima. Feministička analiza ovdje ima presudnu ulogu jer otvara prostor za razumijevanje toga ko dobija, ko gubi i čiji se glasovi nalaze u pozadini klimatskih mjera, posebno glasovi djevojčica, dječaka, mladih žena i drugih marginalizovanih grupa.

Ova analiza polazi od pretpostavke da države koje svoje klimatske i rodne politike grade u skladu sa međunarodnim standardima brže postižu otpornost, pravedniju raspodjelu resursa i veći stepen društvene jednakosti. Međunarodni dokumenti jasno pokazuju da klimatski rizici ne pogađaju sve jednako: žene, djevojčice, siromašna domaćinstva, ruralne zajednice i marginalizovane grupe izložene su većem teretu ne samo zbog fizičke ranjivosti, već zbog duboko ukorijenjenih društvenih struktura nejednakosti. Zato se u nastavku detaljno razmatra kako se crnogorski pravni i strateški okvir pozicionira u odnosu na ključne međunarodne instrumente u oblasti rodne ravnopravnosti, klimatske akcije i održivog razvoja, i u kojoj mjeri je spreman da osigura da nijedna žena, djevojčica ili marginalizovana grupa ne ostane izvan okvira zaštite i koristi koje donosi klimatska tranzicija, uključujući pristup obrazovanju, zdravlju, energiji i javnim uslugama.

U tom okviru, ova analiza detaljno razmatra ključne zakone i strateške dokumente Crne Gore – Zakon o rodnoj ravnopravnosti, nacrt Zakona o zaštiti od negativnih uticaja klimatskih promjena i zaštiti ozonskog omotača, Plan pril-

godavanja klimatskim promjenama 2025–2035 sa Akcionim planom 2025–2027, Nacionalno utvrđeni doprinos (NDC), Nacionalni energetska i klimatski plan (NECP), Strategiju odgovora na klimatske promjene i Nacionalnu strategiju održivog razvoja do 2030. godine – te ih upoređuje sa obavezama i standardima koje postavljaju CEDAW, UNFCCC i Pariški sporazum, Agenda 2030 i međunarodne prakse rodno odgovornog budžetiranja. Poseban naglasak stavljen je na to da li ovi dokumenti prepoznaju rodno diferencirane uticaje klimatskih promjena, da li uvode rodno odgovorne mjere i indikatore i u kojoj mjeri uspostavljaju vezu između klimatskih politika i budžetskog sistema, kao ključnog mehanizma za ostvarivanje stvarnih, a ne samo deklarativnih promjena, kao i na to da li su u dovoljnoj mjeri povezani sa strateškim dokumentima u oblasti obrazovanja, nauke i zaštite djece i mladih.

Normativni temelj za integraciju rodne ravnopravnosti u sve javne politike – uključujući klimatske – postavljen je Zakonom o rodnoj ravnopravnosti, koji jasno propisuje obavezu uvođenja rodne perspektive u politike, programe i budžetske procese na nacionalnom i lokalnom nivou. Ovaj zakon je u direktnoj vezi sa standardima CEDAW-a i Agende 2030, koji od država traže da rodnu ravnopravnost ne tretiraju kao izdvojeno „žensko pitanje“, već kao horizontalni princip planiranja i raspodjele resursa. Nacionalna strategija rodne ravnopravnosti 2021–2025 dodatno razrađuje ove obaveze i prepoznaje klimatske promjene kao faktor koji utiče na zdravlje žena i muškaraca, te propisuje mjeru kojom se traži procjena uticaja klimatskih promjena i prirodnih katastrofa na zdravlje žena, muškaraca, osoba različitih polnih i rodni identiteta, kao i marginalizovanih i posebno osjetljivih grupa, te sprovođenje preventivnih mjera. Time se nacionalni okvir jasno pozicionira u skladu sa međunarodnim dokumentima koji u prvi plan stavljaju pravo na zdravlje, nediskriminaciju i zaštitu najranjivijih u kontekstu klimatskih rizika.

Nacrt Nacionalnog plana prilagođavanja klimatskim promjenama i prateća dokumenta predstavljaju važan korak ka operacionalizaciji ovih obaveza. U dokumentu se eksplicitno navodi da je Zakonom o rodnoj ravnopravnosti propisana integracija rodne ravnopravnosti u sve javne politike i da je Nacionalna strategija rodne ravnopravnosti jedini strateški dokument koji direktno prepoznaje vezu između roda i klimatskih promjena. Plan ističe postojanje značajnih rodni nejednakosti u oblastima novca i moći, uključujući jaz u zaradama, feminizaciju siromaštva, rodni jaz u vlasništvu nad imovinom i zemljištem te nedovoljnu zastupljenost žena u političkom i ekonomskom odlučivanju. Ovakva dijagnostika je u potpunom skladu sa zahtjevima CEDAW-a, UNFCCC Gender Action Plana i Agende 2030, koji traže da se klimatske politike zasnivaju na analizi strukturalnih nejednakosti, a ne samo na opštim ekološkim ciljevima.

Istovremeno, uočljiv je raskorak između normativno deklariranih principa i njihovog nivoa integracije u centralne klimatske i energetske dokumente. Nacionalna strategija za klimatske promjene do 2030. godine proklamuje rodno senzitivni pristup kao jedan od vodećih principa, ali rodna perspektiva nije

sistematski uvedena u ciljeve, mjere i indikatore Strategije i njenog Akcionog plana. Time se ne dostiže nivo usklađenosti koji zahtijeva Pariški sporazum, gdje se rodna ravnopravnost eksplicitno navodi u Preambuli i dijelu o adaptaciji, kao i UNFCCC odluke koje traže integraciju rodne dimenzije u mjere mitigacije, prilagođavanja, finansiranja i transparentnosti. Nacrt Plana prilagođavanja pravi kvalitativni iskorak jer uvodi rodne aspekte i jednakost u poseban pododjeljak i prepoznaje da rodni stereotipi, tradicionalne uloge i nedostatak administrativnih kapaciteta ograničavaju primjenu rodno odgovornih politika, ali istovremeno konstatuje da sistematska istraživanja i podaci o uticaju klimatskih promjena na žene i muškarce izostaju. Ovaj jaz između principa i operativnih rješenja upućuje na djelimičnu, a ne potpunu usklađenost sa međunarodnim standardima.

Kada je riječ o nacionalnim klimatskim obavezama, Crna Gora je ratifikovala Pariški sporazum i definisala Nacionalno utvrđeni doprinos (NDC) kojim se obavezala da smanji emisije gasova sa efektom staklene bašte u skladu sa ciljem smanjenja od najmanje 30% do 2030. godine u odnosu na 1990. godinu.

U pratećim analizama i programima, uključujući Treći nacionalni izvještaj, prepoznata je potreba da se rodna ravnopravnost sistemski ugradi u klimatske politike i saradnju sa međunarodnim finansijskim mehanizmima kao što je Zeleni klimatski fond. Dokumenti eksplicitno naglašavaju da je rodno senzitivni pristup uslov za pravednije i efikasnije rezultate u borbi protiv klimatskih promjena, kao i za izgradnju otpornosti žena i muškaraca na klimatske rizike. Time se nacionalni okvir približava međunarodnim standardima koji spajaju klimatsku akciju, ljudska prava i rodnu ravnopravnost, ali navedene obaveze još uvijek nijesu u potpunosti prevedene u konkretne indikatore i budžetske mehanizme.

Nacionalna strategija održivog razvoja do 2030. godine pozicionira rodnu ravnopravnost i klimatsku akciju kao međusobno povezane razvojne prioritete, u skladu sa Agendom 2030, posebno ciljevima Održivog razvoja 5 (rodna ravnopravnost) i 13 (klimatska akcija). Strategija obuhvata mjeru za cilj „eliminirati rodnu diskriminaciju“ i povezuje je sa širim ciljevima ekološke države i prilagođavanja klimatskim promjenama. Međutim, i u ovom dokumentu rodna dimenzija klimatskih promjena ostaje više prepoznata na konceptualnom nego na operativnom nivou – nema jasno uspostavljenog seta rodno razdvojenih indikatora vezanih za klimatske rizike, pristup resursima ili učestvovanje u zelenoj tranziciji. To pokazuje da je usklađenost sa međunarodnim standardima u ovoj oblasti još uvijek „u nastajanju“: normativno prepoznata, ali nedovoljno razrađena kroz mjerljive ciljeve, pokazatelje i budžetske obaveze.

U poređenju sa međunarodnim standardima rodno odgovornog i „zelenog“ budžetiranja – koji traže integrisano označavanje rashoda po rodnoj i klimatskoj dimenziji, uz jasne indikatore rezultata – nacionalni okvir se može ocijeniti kao djelimično usklađen: osnovne pretpostavke postoje, ali sistematska veza između klimatskih politika, rodne ravnopravnosti i budžeta još uvijek nije uspostavljena.

Međunarodni standardi jasno zahtijevaju da se rodna ravnopravnost ne posmatra odvojeno od javnih finansija, već kao sastavni element načina na koji se planiraju, raspoređuju i prate budžetska sredstva. U crnogorskom sistemu ova veza postoji, ali je oblikovana fragmentarno. Umjesto da bude ugrađeno u osnovni zakon o budžetu, rodno odgovorno budžetiranje se razvijalo kroz skup podzakonskih instrumenata – priručnike za srednjoročno budžetsko planiranje, kapitalni budžet i programsko budžetiranje. Ovi dokumenti uvode određene rodne zahtjeve, ali nemaju snagu sistemskog rješenja.

Programski budžet formalno prepoznaje rodnu perspektivu tako što od potrošačkih jedinica traži da pripreme izjavu o rodnoj ravnopravnosti, definišu rodno osjetljive ciljeve i indikatore i izvještavaju o njihovom ostvarivanju. U obrasce zahtjeva uvedeno je i pitanje kojim se procjenjuje doprinos pojedinih pokazatelja smanjenju rodnih nejednakosti, uz mogućnost da se indikatori označe kao rodno osjetljivi, neutralni ili negativni. Ipak, u praksi se pokazalo da ove kategorije nijesu dovoljno razrađene: službenice i službenici često nijesu sigurni šta precizno znači „rodno osjetljiv“ ili „rodno neutralan“, a pojedine institucije klasifikuju svoje aktivnosti na način koji odstupa od međunarodnih definicija i metodologija. Drugim riječima, iako postoje formalni elementi rodno odgovornog budžetiranja, oni još nijesu pretočeni u dosljedan, jasno normiran i obavezujući sistem. To dovodi do neujednačene primjene, ograničene mogućnosti praćenja i slabije povezanosti rodne ravnopravnosti sa planiranjem klimatskih politika i njihovim budžetskim implikacijama, ali i sa ciljevima u obrazovanju, zdravstvu, socijalnoj zaštiti i drugim sektorima.

Nacrt Nacionalnog plana prilagođavanja i dosadašnji klimatski izvještaji pokazuju da postoji svijest o potrebi da se rodna ravnopravnost i klimatske promjene posmatraju zajedno. Dokumenti prepoznaju da su žene, osobe različitih polnih i rodnih identiteta, kao i marginalizovane grupe izloženiije određenim klimatskim rizicima, te da je neophodno razvijati rodno razvrstane statistike i ojačati institucionalne kapacitete za integraciju roda u MRV sistem. Ove odrednice su u skladu sa UNFCCC Gender Action Planom i praksama država koje klimatske izvještaje koriste kao polugu za unapređenje rodne ravnopravnosti. Ipak, u trenutku sprovođenja ove analize rodno razdvojeni indikatori nijesu bili sistematski ugrađeni u ključne klimatske i energetske dokumente, niti u budžetske obrasce povezane sa klimatskim mjerama, što znači da je usklađenost sa međunarodnim standardima u oblasti praćenja i izvještavanja još uvijek ograničena.

Sveukupno posmatrano, nacionalni pravni i strateški okvir Crne Gore pokazuje značajan napredak u prepoznavanju veze između klimatskih promjena, rodne ravnopravnosti i održivog razvoja. Ratifikacijom Pariškog sporazuma, usvajanjem Zakona o rodnoj ravnopravnosti, Nacionalne strategije rodne ravnopravnosti i Nacionalne strategije održivog razvoja do 2030. godine, kao i izradom nacрта Plana prilagođavanja, postavljeni su ključni stubovi usklađenosti sa međunarodnim obavezama. Međutim, usklađenost je u velikoj mjeri nor-

mativna i deklarativna: rodna perspektiva još uvijek nije dosljedno integrisana u ciljeve, mjere i indikatore klimatskih i energetskih politika; ne postoje stabilni sistemi rodno razdvojenih podataka u svim relevantnim sektorima; a veza između rodno odgovornog budžetiranja, klimatskog budžetskog označavanja i međunarodnih standarda rodno osjetljivog klimatskog finansiranja tek treba da se uspostavi. Upravo ta kombinacija „jakog papira“ i „slabije prakse“ predstavlja polaznu tačku za preporuke koje će u nastavku biti formulisane tako da popune ove praznine i pomognu da Crna Gora svoje međunarodne obaveze pretvori u konzistentan skup rodno odgovornih klimatskih politika i budžeta.

Analiza posebnog strateškog dokumenta: Nacionalni plan prilagođavanja klimatskim promjenama

Crna Gora je, kroz proces izrade Nacionalnog plana prilagođavanja klimatskim promjenama (NPP), razvila nekoliko elemenata koji predstavljaju vrijednu osnovu za rodno odgovorno klimatsko planiranje i kasniju primjenu rodno odgovornog budžetiranja. Iako je sistem još uvijek u razvoju, ovi elementi pokazuju jasnu institucionalnu spremnost da se rodna ravnopravnost integriše u klimatske politike na strateški i operativni način, u skladu sa međunarodnim standardima i nacionalnim Smjernicama za pripremu strateških dokumenata.

Ključni elementi dobre prakse uključuju:

1. **Uspostavljanje međusektorske tematske oblasti za rodnu ravnopravnost i inkluziju:** NPP eksplicitno uvodi rod kao horizontalni prioritet koji se mora primijeniti u svim sektorima – poljoprivredi, vodama, zdravstvu, turizmu i drugim oblastima. Time se rodna ravnopravnost ne posmatra kao dodatak, nego kao sastavni dio klimatskog djelovanja.
2. **Identifikovanje rodno specifičnih uticaja u svim prioritetnim sektorima:** Analiza je ukazala na različite obrasce izloženosti, rizika i ograničenja – poput manjeg pristupa resursima i donošenju odluka u poljoprivredi, nejednake zastupljenosti žena u sektorima voda i turizma, te rodno diferenciranih zdravstvenih rizika. Ovi nalazi služe kao polazna osnova za razvoj mjera i indikatora.
3. **Uvođenje mjera koje obavezuju na prikupljanje i praćenje podataka razdvojenih po polu:** Međusektorska mjera CCMI predviđa uspostavljanje procedura za sistematsko prikupljanje i analizu podataka, što je preduslov za rodno odgovorno budžetiranje i Monitoring–Reporting–Verification (MRV) sistem.
4. **Integracija rodne perspektive u zajedničke sektorske programe:** NPP predviđa rodnu ravnopravnost kao kriterijum u oblikovanju mjera u poljoprivredi, vodama, zdravlju i turizmu, posebno u dijelu pristupa resursima, uslugama i benefitima.

5. **Uvođenje indikatora koji se odnose na ravnopravno učešće i raspodjelu koristi:** U međusektorskim ciljevima naglašava se zastupljenost ranjivih grupa i jednak pristup benefitima. Ovo otvara prostor da se u budućem programskom budžetu mjere označavaju kao klimatski i rodno relevantne.
6. **Učešće žena u procesu izrade NPP-a:** U svim fazama razvoja NPP-a učestvovalo je znatno više žena nego muškaraca – 73,7% u sektorskim radionicama i 65% u grupi za identifikaciju prioriternih mjera. Iako bi ovakva brojčana dominacija na prvi pogled mogla sugerisati ravnopravnost, feministička analiza ukazuje na drugačiju dinamiku: žene su bile snažno prisutne u procesima konsultacija, analitičkog rada i facilitacije, ali to ne znači da su imale jednaku moć u donošenju ključnih političkih i budžetskih odluka. Ovakav obrazac je prepoznat globalno – žene su često nositeljke stručnog, operativnog i participativnog rada u oblasti klimatskih politika, dok su pozicije stvarne političke i finansijske odgovornosti i dalje pretežno u rukama muškaraca. Stoga ovi podaci, umjesto da budu pokazatelj ravnoteže, ukazuju na potrebu da se institucije sistemski bave raspodjelom moći, a ne samo raspodjelom učešća.
7. **Pozicioniranje rodne ravnopravnosti kao obaveznog principa klimatske politike:** Dokument povezuje pravednu tranziciju, rodnu ravnopravnost i otpornost zajednica, što je u skladu sa međunarodnim obavezama iz Pariškog sporazuma i Agende 2030.

Iako NPP predstavlja najnapredniji dokument Vlade Crne Gore kada je riječ o uključivanju rodne ravnopravnosti u klimatske politike, detaljna analiza pokazuje da ključne sistemske slabosti i dalje ograničavaju njegovu stvarnu primjenjivost u budžetskom i institucionalnom okviru. Ove slabosti ukazuju da rodna ravnopravnost jeste konceptualno prepoznata, ali da mehanizmi potrebni za njeno sprovođenje nijesu dosljedno operacionalizovani.

1. **NPP nema jasno definisanu vezu sa budžetom i ne uvodi rodno odgovorno praćenje finansijskih tokova:** Iako dokument prepoznaje važnost rodne ravnopravnosti, on ne sadrži budžetske projekcije, rodne oznake budžetskih mjera, niti metodologiju za praćenje rashoda koji se odnose na rodne ciljeve. Nedostatak veze sa Zakonom o budžetu i fiskalnoj odgovornosti znači da rodna perspektiva ostaje deklarativna, bez finansijske obaveze i institucionalnog sidrenja. Ovim se propušta mogućnost da se klimatsko obilježavanje budžeta i postojeći elementi rodno odgovornog budžetiranja razviju u integrisani „zeleno i rodno“ budžetski okvir.
2. **Rodni indikatori nijesu sistematski razvijeni ni obavezni u sektorskim mjerama:** NPP uvodi nekoliko opštih pokazatelja o rodnoj ravnopravnosti, ali većina sektorskih mjera i prioriternih aktivnosti ne sadrži rodno specifične indikatore. Bez indikatora razdvojenih po polu nema načina da se procijeni ko ima korist, ko snosi teret i kako klimatske intervencije utiču na žene i muškarce, posebno na ruralne žene, žene u turizmu, žene u poljoprivredi

i starije žene. Time se ne koriste preporuke iz Smjernica za strateške dokumente o definisanju mjerljivih indikatora učinka, niti standardi RACER koje promovise Evropska komisija.

3. **Nedovoljna razrada institucionalnih odgovornosti za rodnu komponentu:** U dokumentu nisu jasno identifikovani nosioci odgovornosti za rodnu dimenziju, niti su uspostavljeni mehanizmi koordinacije sa Ministarstvom za ljudska i manjinska prava, mehanizmima rodne ravnopravnosti na lokalnom nivou ili relevantnim institucijama koje prikupljaju podatke. Time rodni aspekt ostaje „svakoga i ničija obaveza“, što je dobro poznat uzrok institucionalne neprimjene.
4. **Nedostatak rodno razdvojenih podataka u analizi ranjivosti:** Iako NPP prepoznaje da su žene u različitim sektorima nerazmjerno izložene klimatskim rizicima, analiza ranjivosti (poljoprivreda, zdravlje, vode, turizam) se zasniva pretežno na opštim podacima. U dokumentu nedostaju ključne rodno rastavljene informacije o pristupu zemlji, kreditima, javnim uslugama, obukama, bazama podataka, kao i o ekonomskim i zdravstvenim posljedicama ekstremnih klimatskih događaja na žene i djevojčice.
5. **Nepotpuno integrisanje koncepta pravedne tranzicije u rodnoj dimenziji:** Iako NPP usvaja principe „pravedne otpornosti“, rodna dimenzija pravedne tranzicije nije razrađena, posebno kada je riječ o pristupu finansijama, zapošljavanju, kompenzacionim mehanizmima i mjerama podrške zajednicama najizloženijim klimatskim rizicima. Ovim se propušta ključna prilika da se klimatska tranzicija oblikuje tako da smanjuje, a ne produbljuje postojeće rodne nejednakosti.
6. **Učešće žena u procesu izrade NPP nije prepoznato kao strukturalni pokazatelj rodne neravnopravnosti:** U procesu izrade dokumenta učestvovalo je više žena nego muškaraca (oko 74% u sektorskim radionicama i 65% u rodnoj grupi). Međutim, ovaj podatak ne ukazuje na rodnu ravnopravnost, već prije na tradicionalni obrazac u kojem su žene snažno zastupljene u tehničkim i analitičkim fazama, dok su mjesta političke moći i donošenja ključnih odluka i dalje dominantno muška. Ovakvi nalazi zahtijevaju feminističko тумaćenje, a ne površno bilježenje kao indikator „balansirane participacije“.

Ove slabosti ukazuju da je NPP važan iskorak ka integrisanju rodne ravnopravnosti u klimatske politike, ali da njegovi rodni elementi ostaju nesistemske, nedovoljno operacionalizovani i slabo povezani sa budžetom. Za postizanje pravedne klimatske tranzicije, potreban je mnogo jasniji normativni okvir, jača institucionalna odgovornost i obavezno uvođenje rodno odgovornih ciljeva, indikatora i budžetskog označavanja u skladu sa nacionalnim smjernicama za strateške dokumente i međunarodnim standardima rodno osjetljivog klimatskog finansiranja.

Međunarodni standard	Šta zahtijeva	Usklađenost NPP-a	Praznine
CEDAW Opšta preporuka br. 37 (žene i klimatske promjene)	Rodne analize, učešće žena, rodni indikatori, budžetsko povezivanje	Uvedena rodna analiza po sektorima; Rodne mjere u međusektorskom poglavlju	Nema budžetskog označavanja; Nedostaju rodni indikatori u sektorskim mjerama
UNFCCC Gender Action Plan	Osnaživanje žena, učešće u odlučivanju, rodni MRV sistemi	Proces izrade NPP-a bio je rodno uravnotežen; Prepoznavanje rodne dimenzije u rizicima i adaptaciji	Nejasni institucionalni mehanizmi za rodno MRV; Nedostatak rodno razdvojenih podataka u sektorskim sistemima
Pariški sporazum (član 7 i pravedna tranzicija)	Prilagođavanje zasnovano na ravnopravnosti i ljudskim pravima	Rodna ravnopravnost definisana kao princip dokumenta	Nema procjene troškova i budžetskih potreba za rodne mjere
Agenda 2030 (SDG 5 i 13)	Žene kao akterke klimatske otpornosti; integracija rodni ciljeva u politike	U NPP-u prepoznata ranjivost žena i inkluzivne mjere	Nema jasnih SDG indikatora u klimatskim mjerama
CAT i OECD standardi rodnog budžetiranja	Rodno razdvojeni podaci, rodni indikatori, budžetsko označavanje, evaluacija	Prvi koraci u uvođenju rodni podataka u međusektorskim mjerama	Budžet još uvijek ne sadrži rodne oznake; Ne postoje razvijene metodologije za rodnu procjenu učinka

Analiza posebnog strateškog dokumenta: Nacrt Zakona o zaštiti od negativnih uticaja klimatskih promjena i zaštiti ozonskog omotača

Analiza usklađenosti nacrtu Zakona o zaštiti od negativnih uticaja klimatskih promjena i zaštiti ozonskog omotača sa međunarodnim standardima predstavlja ključni korak u procjeni njegovog stvarnog dometa i transformativnog potencijala. Iako nacrt Zakona ima ozbiljna ograničenja u pogledu operacionalizacije rodne ravnopravnosti, određene odredbe predstavljaju važan normativni pomak i otvaraju prostor za izgradnju rodno odgovornih klimatskih politika. Analiza ovih elemenata pokazuje da se, iako su temelji postavljeni, puni transformativni potencijal može ostvariti tek kada se ovi principi prevedu u budžetske, institucionalne i sektorske mehanizme, u skladu i sa nacionalnim smjernicama za strateške dokumente i međunarodnim okvirima za rodno odgovorno budžetiranje.

- 1. Uvođenje rodne ravnopravnosti kao temeljnog načela klimatske politike:** Zakon u članu 2 prepoznaje rodnu ravnopravnost kao jedno od osnovnih načela sistema zaštite od negativnih uticaja klimatskih promjena. Ovo predstavlja značajan iskorak, jer klimatski propisi tradicionalno nijesu uključivali rodnu dimenziju. Normativno pozicioniranje rodne ravnopravnosti u sam vrh zakonske arhitekture otvara prostor da se klimatske politike sagledaju kroz prizmu društvene jednakosti. Feministički gledano, ovakvo načelo omogućava buduće insistiranje na tome da se klimatska tranzicija ne može smatrati uspješnom ako produbljuje rodne nejednakosti.
- 2. Definisane adaptacije kao procesa koji uključuje rodnu dimenziju:** U članu 5 adaptacija je eksplicitno definisana kao proces koji mora uzeti u obzir specifične potrebe različitih društvenih grupa, uključujući žene. Ovo je važan normativni presedan u crnogorskom klimatskom zakonodavstvu. Značaj ove odredbe ogleda se u tome što priznaje da klimatski rizici nijesu neutralni i da žene nerazmjerno snose posljedice klimatskih promjena. Time se stvaraju uslovi za kasnije uvođenje rodno diferenciranih analiza ranjivosti i mjera za prilagođavanje.
- 3. Prepoznavanje ranjivih grupa u kontekstu klimatskih rizika:** Zakon prepoznaje ranjive društvene grupe i njihove specifične potrebe u kontekstu klimatskih promjena. To uključuje žene, djecu, starije osobe, ruralne zajednice i druge grupe. Analiza ukazuje da je ovakvo prepoznavanje ključno, jer klimatske promjene uvijek djeluju kao multiplikator postojećih nejednakosti. Ova normativna osnova može omogućiti da adaptacione mjere u budućnosti bolje adresiraju rodne i interseksijske dimenzije klimatske ranjivosti.
- 4. Obavezivanje na izradu strateških dokumenata koji mogu uključiti rodnu perspektivu:** Zakon propisuje obavezu izrade Strategije nisko ugljeničkog razvoja i Plana prilagođavanja klimatskim promjenama. Ovi dokumenti su

ključni instrumenti klimatske politike. Njihovo postojanje otvara prostor da se rodna ravnopravnost operacionalizuje u analitičkim, programskim i budžetskim segmentima klimatskog planiranja. Posebno je važno to što se ovi dokumenti periodično ažuriraju — što znači da svaki ciklus revizije predstavlja novu šansu da se rodni elementi ojačaju.

5. **Usklađenost sa principima klimatske pravde i pravedne tranzicije:** Zakon uvodi principe koji su usklađeni sa globalnim okvirima klimatske pravde, uključujući rješenja zasnovana na prirodi, učešće zajednica i pravednu tranziciju. Feminističke teorije klimatske pravde naglašavaju da žene, posebno u ruralnim i marginalizovanim zajednicama, često nose teret prelaska ka novim modelima energetike i proizvodnje. Normativno usvajanje ovih principa daje osnov za insistiranje da pravedna tranzicija mora biti istinski pravedna — uključujući i rodnu dimenziju.
6. **Uspostavljanje sistema izvještavanja i verifikacije klimatskih politika:** Zakon definiše obavezne elemente MRV sistema (monitoring, izvještavanje i verifikacija). Iako rodna dimenzija još nije uključena, postojanje jasno definisanog sistema predstavlja čvrstu infrastrukturnu osnovu za kasnije proširivanje indikatorima razdvojenim po polu. Upravo MRV sistem je mjesto gdje se nejednakosti mogu dokazati i gdje se institucije mogu pozvati na odgovornost.
7. **Jasno razrađene sektorske odgovornosti:** Zakon precizno uređuje obaveze ključnih aktera, uključujući operatere postrojenja, energetski sektor, saobraćaj, industriju i javnu upravu. Iako rodna dimenzija nije integrisana u ove obaveze, važno je to što sektorima sada postoje jasno definisane dužnosti u odnosu na klimatske politike — što predstavlja osnovu da se naknadno uvedu rodno diferencirane procjene rizika i mjere adaptacije.

Iako Zakon uvodi važna načela koja prepoznaju rodnu dimenziju klimatskih promjena, njegova snaga ne mjeri se deklarativnim formulacijama, već postojanjem mehanizama koji omogućavaju rodno pravednu primjenu politika, mjera i budžetskih instrumenata. Kada se tekst Zakona uporedi sa obavezama koje proizlaze iz CEDAW-a, UNFCCC-a, Pariškog sporazuma i Agende 2030, postaje jasno da se normativni napredak ne pretače u operativne mehanizme praćenja, finansiranja i institucionalne odgovornosti.

1. **Nepostojanje rodne dimenzije u poglavlju o finansiranju klimatskih politika:** Iako nacrt Zakona eksplicitno uvodi rodnu perspektivu u načelima i u definiciji adaptacije, u cjelini koja uređuje finansiranje klimatskih politika rodna ravnopravnost potpuno izostaje. U uvodnom članu naglašava se da Zakon reguliše finansiranje zaštite od negativnih uticaja klimatskih promjena, ali nijedan kasniji član ne povezuje rodne ciljeve sa alokacijom sredstava niti uvodi mehanizme za rodno odgovorne procjene troškova, praćenje budžetskih izdvajanja prema rodnim ciljevima, označavanje mjera ili integraciju rodni indikatora u budžetske programe. Tako rodna ravnopravnost

ostaje u uvodnim formulacijama, dok se ključni instrument moći – javna potrošnja – uređuje kao da je rodno neutralna, iako međunarodni standardi jasno pokazuju da neutralnost najčešće znači nevidljivost ženskih potreba i nejednak položaj u raspodjeli resursa. Ovakvo rješenje je u raskoraku sa Smjernicama za strateške dokumente i praksama OECD-a koje zahtijevaju vezu između ciljeva, indikatora i budžetskih alokacija.

2. **Izostanak rodno specifičnih indikatora u sistemu praćenja, izvještavanja i verifikacije:** Poglavlja koja uređuju monitoring, izvještavanje i verifikaciju detaljno definišu tehničke aspekte MRV sistema, ali ga ne povezuju sa rodno razdvojenim podacima niti sa analizama rodno diferenciranih efekata klimatskih mjera. Time se rodna ravnopravnost svodi na načelo, ali ostaje nevidljiva u sistemu koji zapravo određuje kako se mjeri uspjeh klimatskih politika. Ovakvo rješenje praktično onemogućava praćenje klimatske pravde, analizu uticaja na različite društvene grupe i evaluaciju u kojoj mjeri adaptacione i mitigacione mjere doprinose smanjenju nejednakosti. Posebno je zabrinjavajuće što sam Zakon definiše adaptaciju kao rodno odgovoran proces, ali ne uspostavlja nikakav alat koji bi omogućio njegovu primjenu.
3. **Nedostatak rodne perspektive u sektorskim obavezama i odgovornostima:** Zakon vrlo precizno razrađuje obaveze operatera postrojenja, avio-operatora, dobavljača goriva i energije, kao i sektorskih institucija. Međutim, nijedan dio ovih poglavlja ne obavezuje aktere da razmatraju rodne implikacije svojih aktivnosti, niti da uključuju rodnu perspektivu u procjene rizika, planove mitigacije i mjere adaptacije. Time se normativno prepoznata rodna dimenzija ne prenosi u sektore koji generišu najveće klimatske uticaje, niti u sektore u kojima žene i muškarci trpe različite posljedice klimatskih promjena. Odsustvo rodne perspektive u sektorskim obavezama znači da rodna ravnopravnost nema svoj put implementacije.
4. **Nejasna institucionalna odgovornost za rodnu ravnopravnost u klimatskoj politici:** Nacrt Zakona detaljno uređuje nadležnosti ministarstava, državnih organa i lokalnih samouprava, ali nigdje ne određuje koja institucija je odgovorna za vođenje, koordinaciju i nadzor rodne dimenzije klimatskih politika. Ne postoji obaveza uključivanja rodnih mehanizama u procese izrade i implementacije strateških dokumenata, niti definisan mandat bilo koje institucije za praćenje rodni efekata klimatskih mjera. U takvom institucionalnom okviru rodna ravnopravnost ostaje načelo bez čuvara – formalno prisutna, ali suštinski nezaštićena.
5. **Izostanak budžetskog povezivanja rodni ciljeva u strateškim dokumentima koje Zakon propisuje:** Zakon predviđa izradu dva ključna strateška dokumenta – Strategije niskougljeničnog razvoja i Plana prilagođavanja. Oba dokumenta uvode elemente rodne ravnopravnosti kroz analize ranjivosti, rodno osjetljive mjere i indikatore. Međutim, Zakon ne propisuje njihovo

budžetsko utemeljenje. Ne zahtijeva procjene troškova rodno odgovornih mjera, ne predviđa rodno označene budžetske linije, niti obavezuje institucije da prate finansijske tokove u odnosu na rodne ciljeve. Time se otvara prostor da dokumenti budu rodno senzitivni u tekstu, ali bez finansijske podrške i mehanizama sprovođenja.

6. **Nedovoljna operacionalizacija principa rodno odgovornih procjena rizika:** Iako se u načelima po prvi put uvodi koncept „rješenja zasnovanih na prirodi baziranih na rodno odgovornim procjenama rizika“, Zakon ne definiše kako se ove procjene sprovode, ko ih radi, kada su obavezne, niti kako se povezuju sa investicionim odlukama i budžetskim procesima. Bez metodologije, institucionalnog nosioca i obaveze primjene, ovaj napredni koncept ostaje na nivou deklaracije. U praksi, to znači da će se klimatski rizici i dalje analizirati bez rodno diferencirane perspektive, što produbljuje nejednakosti i propušta priliku za pravednu adaptaciju.

Međunarodni standard / obaveza	Zahtjevi međunarodnog okvira	Stanje u nacrtu Zakona	Ocjena usklađenosti
CEDAW i Opšta preporuka br. 37 (rodna perspektiva u klimatskim politikama)	Države moraju integrisati rodnu analizu, rodno diferencirane podatke, participaciju žena i rodno odgovorne mjere u sve klimatske politike, uključujući finansiranje i praćenje.	Rodna perspektiva prepoznata u načelima i definicijama, ali ne postoji zahtjev za rodno razdvojene statistike, rodne indikatore, niti mehanizmi za rodno odgovorno budžetiranje.	Djelimična / deklarativna
UNFCCC Gender Action Plan	Obavezno uključivanje rodne perspektive u planiranje, implementaciju, budžetiranje i MRV sistem; učešće žena u donošenju odluka; praćenje uticaja politika na žene i ranjive grupe.	Učešće žena nije propisano, MRV sistem je rodno slijep, budžetska dimenzija ne uključuje rodne oznake ni troškovne procjene.	Niska usklađenost

Međunarodni standard / obaveza	Zahtjevi međunarodnog okvira	Stanje u nacrtu Zakona	Ocjena usklađenosti
Pariški sporazum (čl. 7 i 11 – adaptacija i kapaciteti uz rodnu ravnopravnost)	Adaptacija mora biti rodno osjetljiva, participativna i zasnovana na znanju lokalnih zajednica, uz jačanje kapaciteta i institucionalnu odgovornost.	Adaptacija definirana kao rodno odgovorna, ali bez metodologije, bez odgovorne institucije i bez povezivanja sa budžetom.	Djelimična, bez operativizacije
Agenda 2030 – SDG 5 (rodna ravnopravnost) i SDG 13 (klimatska akcija)	Integrirati rodnu ravnopravnost u sve dimenzije klimatskih politika; razvijati rodno razdvojene indikatore; osigurati finansiranje koje reflektuje rodne potrebe.	Nedostatak rodnih indikatora, nedostatak rodno označenih budžetskih linija, odsustvo rodno specifičnih obaveza u sektorskim mjerama i strateškim dokumentima.	Niska usklađenost
OECD Gender-Responsive Budgeting Framework	Budžeti moraju uključivati rodnu analizu, klasifikaciju rashoda prema rodnoj relevantnosti, praćenje troškova i evaluaciju rodnih efekata.	Zakon u potpunosti izostavlja rodni aspekt iz finansiranja, budžetiranja i alokacija; ne prepoznaje rodno odgovorno budžetiranje.	Neusklađeno
UNCRC General Comment No. 26 (prava djece u kontekstu klimatskih promjena)	Države moraju procjenjivati klimatske uticaje po djeci, posebno djevojčicama i marginalizovanoj djeci, i uključiti ih u planiranje i praćenje.	Zakon ne sadrži obaveze analize uticaja klimatskih promjena po djeci, niti rodno diferencirane procjene ranjivosti djevojčica i adolescentkinja.	Neusklađeno
UN Women i ICAT smjernice za rodno odgovorne klimatske politike	Neophodni su rodno razdvojeni podaci, rodni indikatori, budžetske oznake i institucija odgovorna za rodnu ravnopravnost u klimatskim politikama.	Nijedan od ovih elemenata nije uveden u Zakon; rodna ravnopravnost je prisutna samo u načelima.	Neusklađeno

Analiza stanja na nacionalnom nivou

Iako je normativni okvir u Crnoj Gori već uspostavio obavezu transparentnosti i rodno odgovornog pristupa klimatskim politikama, nalazi prikupljeni kroz zahtjeve za Slobodan pristup informacijama pokazuju da institucionalna praksa još nije sustigla zakonske ambicije. Za potrebe ove analize upućen je jedinstveni zahtjev svim ministarstvima Vlade Crne Gore i ključnim institucijama koje imaju ulogu u planiranju, sprovođenju ili finansiranju klimatskih politika – uključujući Eko-fond, Zavod za hidrometeorologiju i seizmologiju, Agenciju za zaštitu životne sredine i druge nadležne organe. **Odgovori otkrivaju izrazito neujednačenu sliku: dok pojedine institucije posjeduju makar osnovne strateške dokumente i operativne izvještaje, većina organa i dalje nema razvijene alate koji bi omogućili integraciju rodne ravnopravnosti u klimatske politike ili sistematsko praćenje njihovih efekata. Drugim riječima, formalne obaveze postoje, ali nisu prevedene u interne procedure, metodologije, klasifikacije podataka i budžetske obrasce koji bi omogućili njihovu primjenu.**

Ovaj raspon – od resora koji pokušavaju da mapiraju svoje nadležnosti u odnosu na klimatske rizike, do onih koji nijesu dostavili nijedan dokument koji uključuje rodnu dimenziju – ukazuje na duboku asimetriju administrativnih kapaciteta.

Pojedini organi, poput Ministarstva ekonomskog razvoja ili Direktorata za zaštitu i spašavanje, dostavili su dokumenta koja pružaju određeni uvid u sektorske obaveze i funkcionalne odgovornosti. **Međutim, čak i u sektorima u kojima je tehnička ekspertiza razvijena, rodna perspektiva klimatskih promjena ostaje gotovo potpuno odsutna.** Izvještaji Ministarstva unutrašnjih poslova, uključujući godišnji izvještaj o stanju sistema zaštite i spašavanja, detaljno opisuju prirodne i tehničke rizike, operativne kapacitete i tokove djelovanja tokom ugrožavajućih događaja, ali ne prepoznaju potrebu za procjenom rodno diferenciranih uticaja – poput toga ko se evakuise posljednji, ko preuzima najveći teret oporavka domaćinstva, ili koje grupe najteže pristupaju podršci nakon klimatski izazvanih katastrofa. **Ovakva praznina potvrđuje duboko ukorijenjenu institucionalnu pretpostavku da su klimatski rizici rodno neutralni, iako globalni dokazi jasno pokazuju suprotno. To takođe znači da se odluke o investicijama u zaštitu i spašavanje donose bez minimuma rodno razdvojenih podataka, suprotno međunarodnim standardima i nacionalnim smjernicama koje zahtijevaju zasnivanje politika na dokazima.**

Veliki broj institucija dostavio je samo osnovne zakonske tekstove ili sektorske strategije, često bez ikakvog osvrta na klimatske ili rodne implikacije svojih politika.

Gotovo nijedna nije dostavila podatke koji bi omogućili razumijevanje kako njihove mjere utiču na žene i muškarce, različite starosne grupe, ruralne sredine, domaćinstva sa niskim prihodima ili osobe sa invaliditetom.

Najizraženiji nedostatak odnosi se na izostanak rodno razdvojenih podataka, a upravo takvi podaci predstavljaju uslov za najosnovnije analize: od pristupa subvencijama i beneficijama, preko učinka programa podrške, do razumijevanja socioekonomskih posljedica klimatskih promjena. Bez ovih podataka, ni najosnovnija pitanja – ko dobija sredstva, ko ostaje izvan sistema podrške i kako mjere utiču na rodni jaz u prihodima, imovini ili vremenu neplaćenog rada – ne mogu se pouzdano sagledati.

Budžetska komponenta predstavlja posebno kritičnu slabost. Iako su neki resori dostavili izvještaje o izvršenju programskog budžeta, nijedan od tih dokumenata ne sadrži rodno označene budžetske linije, rodno specifične indikatore ili podatke o korisnicama i korisnicima mjera. Time je finansijski trag klimatskih politika u potpunosti nevidljiv iz perspektive rodne ravnopravnosti. Ovakvo stanje je u suprotnosti sa međunarodnim standardima rodno odgovornog budžetiranja, kao i sa obavezama koje proizilaze iz CEDAW-a, Gender Action Plan-a UNFCCC-a, Pariškog sporazuma i Agende 2030.

Bez rodno diferenciranih budžetskih podataka, države ne mogu tvrditi da njihove klimatske politike doprinos društvenoj pravdi – jer se naprosto ne zna ko ima pristup sredstvima i ko ostvaruje koristi. Uz to, očigledno je da se postojeći zahtjevi programskog budžetiranja (izjave o rodnoj ravnopravnosti, označavanje indikatora kao rodno osjetljivih, neutralnih ili negativnih) primjenjuju formalno i fragmentarno, bez povezivanja sa klimatskim mjerama i bez dosljedne metodologije.

Ova situacija otkriva dubinsku strukturnu slabost: klimatske politike i rodna ravnopravnost se u institucionalnoj praksi tretiraju kao dvije odvojene oblasti, uprkos tome što međunarodni standardi već decenijama naglašavaju njihovu neraskidivu povezanost. Raskorak između normativnog okvira i administrativne prakse dovodi do toga da se žene, djevojčice i druge ranjive grupe ne prepoznaju kao centralni akteri u klimatskoj otpornosti, već kao marginalne ili implicitne kategorije. Feministička analiza jasno pokazuje da takvo stanje nije slučajno: ono odražava istorijski obrazac u kojem su potrebe i perspektive žena sistematski potcjenjivane ili isključivane iz procesa donošenja odluka. U praksi, to znači da se klimatske politike oslanjaju na znanje i iskustva žena kada je riječ o konsultacijama i implementaciji, ali da njihova iskustva rijetko utiču na to kako se planiraju ciljevi, indikatori i budžeti.

U tom kontekstu važno je istaći i specifičnost Ministarstva za ljudska i manjinska prava, koje posjeduje naprednu godinama razvijanu stratešku arhitekturu rodne politike ali veza između ove arhitekture i klimatskih politika drugih resora još nije uspostavljena na funkcionalan način. Dokumenti Ministarstva potvrđuju da Crna Gora ima jasno definisane rodne ciljeve, ali ovi ciljevi nijesu integrisani u klimatsko planiranje, prikupljanje podataka, niti budžetiranje u sektorima koji nose najveći teret klimatskih obaveza. Time se potvrđuje da rodna politika postoji – ali ne živi u klimatskim politikama. Takođe da nema koordi-

nacije u implementaciji niti su budgeti zasita rodno odgovorni. Odsustvo formalnih mehanizama saradnje – poput obaveznih mišljenja rodnih mehanizama na klimatske dokumente, zajedničkih radnih grupa ili zajedničkih indikatora – dodatno učvršćuje ovu „paralelnu egzistenciju“ rodne i klimatske politike.

Sveukupno posmatrano, nalazi nacionalne analize ukazuju na četiri ključna problema:

- Prvo, većina institucija još nije razvila sposobnost da integriše rodnu ravnopravnost u klimatske politike, niti posjeduje dokumenta koja omogućavaju praćenje rodno diferenciranih efekata.
- Drugo, podaci razdvojeni po polu gotovo da ne postoje u oblastima koje su ključne za razumijevanje klimatskih rizika i mogućnosti pristupa mjerama podrške.
- Treće, budžetski proces je u potpunosti rodno „slijep“, čime se gubi mogućnost da se utvrdi da li javna sredstva doprinose smanjenju ili produbljivanju nejednakosti.
- Konačno, četvrto, institucionalna koordinacija ostaje slaba, a rodni mehanizmi nijesu uključeni u planiranje, implementaciju niti evaluaciju klimatskih mjera.

Ovi nalazi ukazuju da Crna Gora trenutno ispunjava samo „minimalni“ nivo usklađenosti sa međunarodnim obavezama – kroz postojanje zakona i strategija – dok stvarna integracija roda u klimatske politike, budžete i sisteme praćenja još nije započela na sistemski način.

Ako govorimo o djeci i mladima, a posebno o djevojčicama i adolescentkinjama kao grupama koje su često prve pogođene klimatskim, socijalnim i ekonomskim krizama, feministička intersekcionalna analiza otkriva sistemsku marginalizaciju njihovih specifičnih ranjivosti u crnogorskom strateškom planiranju. Važno je naglasiti da Crna Gora **nema Strategiju za unapređenje kvaliteta života djece**, niti jedan nacionalni strateški dokument koji bi eksplicitno povezao prava djece sa klimatskim rizicima, niti jedinstveni okvir koji bi povezao dječija prava sa klimatskim rizicima, siromaštvom, zdravstvenom zaštitom ili rodnom ravnopravnošću. Odsustvo takvog strateškog dokumenta kao što je **Strategija za unapređenje kvaliteta života djece ili Nacionalni akcioni plan zaštite djece od klimatskih uticaja** – znači da država nema sistemski postavljen pristup koji bi prepoznao specifične ranjivosti djece u kontekstu klimatskih promjena – i to posebno ranjivosti djevojčica, čiji se položaj oblikuje kroz isprepletane faktore roda, dobi, socioekonomskog statusa i mjesta stanovanja. Empirijski, ovo se manifestuje kroz odsustvo rodno i uzrasno diferenciranih podataka o pristupu obrazovanju, zdravstvenoj zaštiti i sigurnosti tijekom ekstremnih vremenskih događaja, što direktno krši zahtjeve Generalnog komentara br. 26 Komiteta za prava djeteta i UNICEF-ovog CCRI indeksa.

Kada je riječ o mladima, situacija je slična i pokazuje strukturnu diskontinuitet između omladinske politike i klimatske agende. Strategija za mlade 2023–2027 ne prepoznaje klimatske promjene kao strateško pitanje i ne sadrži ciljeve, mjere ni indikatore koji bi omogućili da se klimatske politike razvijaju iz perspektive potreba mladih žena i muškaraca. Iako Strategija obuhvata širok spektar oblasti – od obrazovanja i zapošljavanja do zdravlja i participacije – klimatska dimenzija ostaje potpuno neartikulisana. Kvantitativno, ovo znači da nema ni jednog indikatora koji bi mjerio klimatsku ranjivost mladih žena (npr. % mladih žena zaposlenih u zelenim sektorima, pristup obnovljivim izvorima energije u studentskim domovima, ili rodno diferencirane posljedice energetske siromašnosti). Time se propušta prilika da se mladi, a posebno djevojke, pozicioniraju kao ključni akteri klimatske tranzicije i kao grupa koja već trpi značajne posljedice klimatskih promjena, uključujući energetska nesigurnost, otežan pristup uslugama tokom ekstremnih vremenskih događaja i smanjene mogućnosti u zelenom sektoru.

Istovremeno, u praksi se pojavljuju inicijative koje ukazuju da postoji institucionalna svijest o važnosti uključivanja mladih u klimatske procese. Formiranje Omladinskog klimatskog savjeta od strane Ministarstva ekologije, održivog razvoja i razvoja sjevera predstavlja skoro pa revolucionaran pokušaj da se mladi uključe u kreiranje klimatskih politika. Ovaj mehanizam je važan, ali treba primijetiti da dolazi izvana tj ne od strane ministarstva koje je zaduženo za omladinsku politiku i samog strateškog dokumenta koji oblikuje omladinsku politiku već od drugog sektora, i time još jasnije otkriva da državna omladinska politika zaostaje za realnim potrebama i za inicijativama koje su se razvile u drugim sektorima. Akademski gledano, ovo predstavlja klasičan primjer „policy silos“ efekta – gdje se inicijative razvijaju paralelno, bez koordinacije, što rezultira fragmentacijom i gubitkom sinergijskih efekata.

Ovakva situacija potvrđuje da u Crnoj Gori ne postoji koherentan sistem koji bi povezoao dječija i omladinska prava sa klimatskim politikama, niti metodologija koja bi omogućila da se prepoznaju specifični klimatski rizici za djevojčice i mlade žene. Feministička analiza, inspirisana interseksionalnim pristupom Kimberlé Crenshaw, jasno ukazuje da ovakvi propusti nisu samo tehničke praznine, već posljedica institucionalnog obrasca u kojem se potrebe najmlađih – a naročito potrebe djevojčica sistemski potiskuju na marginu političke agende. Dok god rodna i uzrastna perspektiva nisu integrisane u strateška dokumenta djeca i mladi ostaju nevidljivi u planiranju klimatskih politika, a klimatske mjere ostaju bez kapaciteta da odgovore na njihove stvarne potrebe. Biološki gledano, ovo ima dalekosežne implikacije: klimatske promjene ne utiču samo na ekosisteme, već direktno na neurološki razvoj, endokrine poremećaje i reproduktivno zdravlje djevojčica u kritičnim fazama rasta, što zahtijeva preventivne intervencije zasnovane na longitudinalnim podacima kojih trenutno nema.

Zaključno, Crna Gora se nalazi tek u početnoj fazi izgradnje institucionalnog sistema koji bi mogao odgovoriti na interseksionalne izazove rodne ravnopravnosti.

nosti i klimatskih promjena na dosljedan, održiv i međunarodno usklađen način. Prikupljeni empirijski nalazi ne predstavljaju samo dijagnostički pregled trenutnog stanja, već pružaju čvrst osnov za evidence-based policymaking iz feminističke i biološke perspektive: bez rodno i uzrasno diferenciranih podataka, budžetskih mehanizama praćenja i institucionalne koordinacije, klimatske politike ne samo da neće biti pravedne i efikasne, već će nenamjerno reproducirati postojeće strukturalne nejednakosti.

Feministički pogled otkriva da trenutni “minimalni nivo usklađenosti” (zakoni postoje, praksa ne) nije tehnički propust, već odraz historijskog obrasca u kojem ženske perspektive dominiraju u konsultacijama i implementaciji ali su sistematski isključene iz faza planiranja ciljeva, definisanja indikatora i alokacije budžeta – klasična rodna segregacija moći.

Tek kada se rodna i dobna perspektiva u potpunosti integriše u strateške, programske i finansijske procese – uz obavezno usklađivanje sa smjericama za strateške dokumente, EU standardima za rodno odgovorno budžetiranje i UNFCCC Gender Action Planom – Crna Gora će moći razviti klimatske politike koje zaista odražavaju realne potrebe društva. To podrazumijeva prelazak od deklarativne “rodne neutralnosti” ka aktivnoj rodno-klimatskoj transformaciji: rodno označeni budžeti, intersekcionalni indikatori, koordinirane radne grupe i mehanizmi odgovornosti koji će osigurati da najranjivije grupe ne nose neraszmjeran teret klimatskih posljedica, već postanu centralni akteri pravedne i održive tranzicije.

Primjer dobre prakse: Rodna analiza Programa za unapređenje konkurentnosti privrede 2024

Sekretarijat Savjeta za konkurentnost izradio je jednu od najkvalitetnijih rodni analiza u javnoj upravi Crne Gore, postavljajući standard kako bi integracija rodne ravnopravnosti trebalo da izgleda u strateškom planiranju i programima podrške. Ovaj dokument ne predstavlja formalno ispunjavanje obaveze, već primjer promišljene, metodološki utemeljene i feministički osjetljive analize koja povezuje rodne nejednakosti sa konkretnim mjerama i budžetskim implikacijama, u skladu sa Smjericama za strateške dokumente i RACER principima za indikatore.

Ključni elementi dobre prakse:

1. **Jasna identifikacija rodni razlika u ekonomiji:** Rodna analiza na jasan i empirijski zasnovan način prikazuje učešće žena u preduzetništvu i MMSP sektoru, uključujući podatke o sektorima u kojima žene učestvuju u većoj ili manjoj mjeri, kao i o strukturnim obrascima zapošljavanja i vlasništva. Ovakav pristup omogućava stvarno razumijevanje ekonomskih nejednakosti, umjesto njihovog prikriivanja agregatnim prosjecima. S feminističkog stanovišta, dokument raskida sa pretpostavkom neutralnog tržišta i polazi od činjenice da ekonomski sistem proizvodi i reprodukuje rodne razlike.

2. **Prepoznavanje rodno specifičnih barijera:** Sekretarijat Savjeta za konkurentnost temeljno analizira prepreke s kojima se žene suočavaju u poslovanju: od ograničenog pristupa finansijama, preko manjeg korišćenja savjetodavnih i tehničkih programa, do otežanog ulaska u inovacione, digitalne i izvozne sektore. Prepoznati su i širi socijalni faktori – poput rodnih stereotipa i neplaćenog njegovateljskog rada – koji utiču na ekonomske odluke žena. Feministička vrijednost ovog pristupa ogleda se u napuštanju narativa da su žene „manje aktivne“ ili „manje ambiciozne“, te u jasnom adresiranju strukturnih faktora moći koji određuju njihove mogućnosti.
3. **Povezivanje analize, mjera i budžetskog planiranja:** Ono što ovaj dokument izdvaja jeste činjenica da analiza nije ostala odvojena od mjera Programa za unapređenje konkurentnosti. Naprotiv, nalazi direktno utiču na dizajn mjera, njihove ciljeve i očekivane rezultate. Rodno osjetljivi elementi ugrađeni su u različite linije podrške, a prepoznate su i oblasti gdje je potrebno dodatno usmjeravanje resursa ka ženama preduzetnicama. Ovakav pristup materijalizuje ključnu feminističku postavku: rodna analiza mora mijenjati raspodjelu resursa, inače ostaje deklarativna.
4. **Uspostavljanje sistema rodno diferenciranog praćenja:** Dokument uvodi obavezu prikupljanja i analiziranja podataka razdvojenih po polu za sve relevantne linije podrške. Definisani su indikatori koji omogućavaju praćenje pristupa, korišćenja i efekata programa na žene i muškarce. U institucionalnom smislu, ovo predstavlja pomak od rodno „slijepih“ programa ka programima koji prepoznaju različite potrebe i ishode. Feministički gledano, ovaj dio analize potvrđuje da bez mjerljivih podataka nema ni vidljivosti, ni odgovornosti.
5. **Prepoznavanje specifičnih potreba žena iz različitih grupa:** Posebno je značajno što analiza pravi razliku između različitih grupa žena – preduzetnica, vlasnica firmi, žena u ruralnim područjima i žena iz ranjivih društvenih grupa. Dokument potvrđuje da žene nijesu homogena kategorija i da intersekcionalni pristup mora biti osnova politike koja želi da bude pravedna. Sekretarijat Savjeta za konkurentnost ovim pokazuje senzibilitet prema strukturi društvene moći, što predstavlja rijetkost u standardnoj javnoj administraciji.
6. **Konkretnost, metodološka jasnoća i operativnost:** Ovaj dokument se ističe i po tome što ne ostaje u sferi opštih mjesta već pruža konkretne nalaze, jasno definisane veze između rodnih razlika i mjera podrške, te operativne preporuke koje mogu biti trenutno primijenjene. Iz perspektive javnih politika, takva metodološka dosljednost omogućava da se rodna ravnopravnost postavi kao integralni dio ekonomskog razvoja, a ne kao izdvojeno socijalno pitanje.

Element rodno odgovorne prakse	Ministarstvo ekonomskog razvoja i Sekretarijat Savjeta za konkurentnost – Rodna analiza Programa za unapređenje konkurentnosti 2024	Većina drugih ministarstava
Postojanje samostalne rodne analize povezane sa programom	Da – detaljna, metodički dosljedna analiza direktno vezana za mjere Programa.	Ne – rodna analiza uglavnom izostaje ili je deklarativna.
Korišćenje podataka razdvojenih po polu	Da – više izvora podataka, uključujući sektorske, administrativne i tržišne.	Minimalno ili nimalo – većina resora ne prikuplja niti koristi ove podatke.
Identifikacija rodni razlika u konkretnim ekonomskim sektorima	Jasno mapirane razlike u strukturi vlasništva, zapošljavanja i pristupa programima.	Uglavnom nema – sektori se posmatraju kao „neutralni“.
Prepoznavanje rodni barijera zasnovanih na strukturi tržišta i društvenim normama	Da – analiza prepoznaje stereotipe, neplaćeni rad i ograničen pristup resursima.	Ne – najčešće se rodne razlike objašnjavaju individualnim faktorima ili se ne pominju.
Direktna veza između nalaza i dizajna mjera	Postoji – program se koriguje na osnovu otkrivenih rodni razlika.	Vrlo rijetko – mjere su generičke, bez rodni targetiranja.
Povezanost rodni analize sa budžetskim implikacijama	Da – rodne razlike povezane su sa konkretnim linijama podrške.	Ne – budžetske odluke nisu povezane sa rodni ciljevima.
Uvođenje rodni specifičnih indikatora	Da – indikatori jasno prate učešće i rezultate žena u programima.	Veoma rijetko – indikatori uglavnom nijesu razdvojeni po polu.
Sistematično praćenje i izvještavanje	Predviđen sistem praćenja razdvojenih podataka i efekata po polu.	Ne postoji – većina institucija ne izvještava rodni diferencirano.
Intersekcionalni pristup (ruralne žene, žene iz ranjivih grupa, preduzetnice)	Da – analiza razlikuje potrebe različitih grupa žena.	Gotovo nikada – žene se tretiraju kao homogena kategorija.
Jasna metodologija i transparentna logika intervencije	Da – struktura dokumenta je jasna, logična i operativno primjenjiva.	Nedostaje – mnogi dokumenti su fragmentarni i deskriptivni.

Element rodno odgovorne prakse	Ministarstvo ekonomskog razvoja i Sekretarijat Savjeta za konkurentnost – Rodna analiza Programa za unapređenje konkurentnosti 2024	Većina drugih ministarstava
Integracija rodne ravnopravnosti kao ekonomskog, a ne samo socijalnog pitanja	Da – analiza povezuje rodnu jednakost sa konkurentnošću, inovacijama i rastom.	Ne – rodna ravnopravnost se često svodi na socijalni segment.
Usklađenost sa međunarodnim standardima GRB i CEDAW pristupom	Visoka – strukturirana u skladu sa principima rodno odgovornog budžetiranja.	Niska – većina dokumenata nema operativne elemente GRB-a.

Analiza stanja na lokalnom nivou

Za potrebe ove analize upućen je zahtjev za Slobodan pristup informacijama svim opštinama u Crnoj Gori, kako bi se sagledalo u kojoj mjeri lokalne samouprave planiraju, sprovode i budžetski prate mjere u oblasti klimatskih promjena, biodiverziteta, zaštite životne sredine i rodne ravnopravnosti.

Prikupljeni odgovori pokazuju izrazito heterogenu sliku: pojedine opštine posjeduju lokalne planove za klimatske promjene, energetske politike, zaštitu prirode i rodnu ravnopravnost, kao i projekte finansirane od strane EU i drugih donatora, koji ukazuju na određeni stepen institucionalne zrelosti u ovoj oblasti.

Međutim, čak i u opštinama koje imaju veći broj sektorskih dokumenata, ovi dokumenti su često rađeni fragmentarno i bez međusobne povezanosti, što otežava procjenu kako se različite politike utiču jedna na drugu i da li se klimatske mjere dizajniraju i implementiraju na način koji prepoznaje specifične potrebe žena, djevojčica, starijih, ruralnog stanovništva i drugih ranjivih grupa.

Većina opština nema objedinjenu stratešku sliku koja bi integrisala klimatske rizike, mjere prilagođavanja, upravljanje prirodnim resursima i rodnu ravnopravnost u jedinstven okvir planiranja.

Iako su pojedini sektorski dokumenti dostupni, oni uglavnom ne sadrže rodne analize niti pokazatelje razdvojene po polu, a lokalni budžeti ne uključuju rodno odgovorne elemente u oblastima koje su direktno povezane sa klimatskim promjenama – kao što su upravljanje vodama, zaštita životne sredine, upravljanje rizicima, energetska efikasnost ili poljoprivreda. Lokalni nivoi vlasti tako ostaju bez alata koji bi im omogućili da razumiju rodno diferencirane posljedice klimatskih promjena i da planiraju mjere koje su istovremeno ekološki opravdane i društveno pravedne. Ovo ukazuje na potrebu za sistemskom podrškom opštinama kako bi razvile integrisane, rodno osjetljive i finansijski održive klimatske politike.

Naime, prikupljeni odgovori lokalnih samouprava otkrivaju izrazito heterogenu sliku institucionalne pripremljenosti za integraciju klimatskih politika i rodne ravnopravnosti. Dok pojedine opštine pokazuju značajan stepen organizovanosti, strateškog planiranja i otvorenosti prema međunarodnim inicijativama, većina njih i dalje funkcioniše u okvirima fragmentarnih dokumenata, sporadičnih projekata i ograničenih administrativnih kapaciteta. Ta neujednačenost jasno pokazuje odsustvo standardizovanog pristupa na nacionalnom nivou, kao i duboku strukturnu prazninu u pogledu rodno diferenciranih podataka, institucionalnih mehanizama i budžetskih instrumenata.

U ovom kompleksnom pejzažu posebno se izdvaja Danilovgrad, koji predstavlja jedan od najboljih primjera lokalne transparentnosti i strateške koherentnosti. Opština posjeduje širok spektar dostupnih planova – od zaštite životne

sredine i održivog razvoja, preko upravljanja otpadom, do energetske politika i prostornih dokumenata. Iako ti dokumenti uglavnom nijesu rodno integrisani, njihova otvorenost i sistematičnost pokazuju visok nivo spremnosti za dalju gradnju institucionalnih kapaciteta, posebno u pravcu rodno odgovornih pristupa. Danilovgrad demonstrira da lokalne samouprave mogu imati solidnu stratešku osnovu, što predstavlja rijedak primjer u Crnoj Gori.

Berane i Pljevlja takođe pružaju vrijedne materijale koji omogućavaju uvid u postojanje lokalnih strategija i razvojnih planova, uključujući i dokumente u oblasti rodne ravnopravnosti. U Beranama je vidljivo postojanje lokalnog plana za rodnu ravnopravnost, iako taj dokument funkcioniše kao izdvojeni instrument, bez jasnog povezivanja sa politikama klimatskih promjena, upravljanja prirodnim resursima ili smanjenja katastrofičnih rizika. Pljevlja dostavlja set sektorskih dokumenata koji pokazuju da postoji institucionalna volja za planiranje, ali i u njihovom slučaju rodna dimenzija ostaje marginalizovana i neodvojena od šireg strateškog okvira.

Tuzi predstavljaju primjer lokalne samouprave koja aktivno učestvuje u međunarodnim projektima i koristi EU-finansirane programe da unaprijedi svoje klimatske i energetske politike. Učešće u ADRIATIC prekograničnoj alijansi, koja uključuje razvoj SECAP-a, izgradnju kapaciteta i pilot-intervencije u oblasti energetske efikasnosti, pokazuje da lokalne zajednice mogu biti uspješni partneri u regionalnim procesima klimatske tranzicije. Međutim, ni ovaj projekt ne sadrži rodnu analizu niti mehanizme praćenja rodne nejednakosti, što potvrđuje dominantan obrazac: klimatska tranzicija na lokalnom nivou se odvija bez razumijevanja da rodno neutralne politike proizvode rodno nejednake rezultate.

S druge strane spektra nalaze se opštine poput Rožaja, Mojkovca, Andrijevice čiji odgovori ukazuju da ne posjeduju dokumente koji bi omogućili razumijevanje klimatskih politika, sektorskih rizika ili rodnih dimenzija lokalnih razvojnih programa. U njihovim sekretarijatima nema budžetskih informacija, strateških planova, sektorskih analiza ili izvještaja koji bi se odnosili na klimatske promjene, održivi razvoj, energetske efikasnost ili rodnu ravnopravnost. Ovaj nedostatak ne govori samo o tome da dokumenti nijesu dostavljeni – već da lokalne institucije najčešće nemaju razvijene mehanizme prikupljanja podataka, internog arhiviranja i strateškog upravljanja koji bi omogućili bilo kakvu analitičku ili planersku intervenciju. To je karakteristično za manja i resursno ograničena okruženja, ali predstavlja ozbiljnu prepreku za ispunjavanje državnih i međunarodnih obaveza.

Generalno, analizirani materijali pokazuju da većina opština ne posjeduje objedinjenu stratešku viziju koja bi integrisala klimatske rizike, socijalne politike, rodnu ravnopravnost i budžetske implikacije klimatskih mjera. Sektorske politike, i kada postoje, funkcionišu paralelno, bez međusobnog prepoznavanja. Dokumenti koji se odnose na energetiku rijetko sadrže procjene socijalnih

efekata, planovi upravljanja vodama i otpadom ne uključuju rodno specifične podatke, a lokalni budžeti ne sadrže nijedan element rodno odgovorne klasifikacije.

Najizraženiji zajednički nedostatak svih opština odnosi se na potpunu odsutnost rodno odgovornih instrumenata u lokalnim finansijama. Rodno označene budžetske linije ne postoje, podaci razdvojeni po polu se ne prikupljaju, a budžetski dokumenti ne pružaju informacije na osnovu kojih bi bilo moguće procijeniti da li lokalna javna potrošnja doprinosi smanjenju ili produblivanju rodni nejednakosti. Time se onemogućava praćenje pristupa uslugama, subvencijama i programima, kao i procjena ko ima koristi od klimatskih mjera, a ko ostaje izvan njihovog dometa.

Ovaj nedostatak nije samo tehnički problem, već duboko ukorijenjen institucionalni obrazac u kojem se klimatske promjene posmatraju kao tehnička, infrastrukturna ili ekološka pitanja, a ne kao fenomen koji neravnomjerno utiče na žene, djevojčice, starije osobe, ruralne zajednice i sl. Odsustvo rodne perspektive u lokalnim politikama znači odsustvo društvene pravde u klimatskoj tranziciji. Time se rizici poput poplava, suša, nestašica vode, energetske nesigurnosti i degradacije ekosistema ne razumiju kao pitanja koja disproportionalno pogađaju one koji već imaju manji pristup resursima, zaštiti i mehanizmima učešća.

Iz ove sveobuhvatne analize mogu se izvući četiri ključna zaključka:

1. Lokalni nivo posjeduje značajan potencijal za strateško djelovanje, ali je taj potencijal neravnomjerno raspodijeljen i zavisi od međunarodnih projekata, pojedinačnih službenika i službenica, a često i od pristupa donatorskim sredstvima, a ne od sistemske državne politike.
2. Najveći nedostatak nije u odsustvu dokumenata, već u odsustvu metodologije – bez jasno propisane obaveze za rodno razdvojene podatke, analize rodni efekata i rodno označene budžete, nijedna opština ne može samostalno razviti kvalitetnu, pravednu klimatsku politiku.
3. Rodna ravnopravnost na lokalnom nivou postoji kao formalna tema, ali ne kao analitički okvir. Rodne nejednakosti, neplaćeni rad, briga o domaćinstvu, ruralna ženska iskustva i višestruke ranjivosti ne prepoznaju se kao ključni elementi klimatskog rizika.
4. Lokalna klimatska tranzicija bez rodno odgovornih instrumenata ne samo da nije pravedna već i nije održiva, jer ignoriše stvarne društvene dinamike koje određuju ko ima pristup resursima, ko odlučuje i ko nosi teret klimatskih kriza.

Sveukupno gledano, lokalne samouprave u Crnoj Gori nalaze se u ranoj fazi razvoja institucionalnih kapaciteta za klimatske politike koje bi bile rodno osjetljive, strateški usklađene i budžetski održive. Međutim, postoje solidne osnove – poput primjera Danilovgrada, aktivizma Tuzi u međunarodnim projektima, te razvijenosti pojedinih rodnih politika u Beranama i Pljevljima – koje pokazuju da transformacija jeste moguća, ali zahtijeva nacionalnu metodološku podršku, jačanje kapaciteta i uvođenje rodno odgovornih budžetskih i planerskih obaveza.

Preporuke za unapređenje na nacionalnom nivou

Da bi Crna Gora razvila klimatske politike koje su zaista pravedne, održive i usklađene sa međunarodnim standardima, neophodno je preokrenuti postojeću institucionalnu praksu u kojoj su rodna ravnopravnost i klimatske mjere odvojene, fragmentirane i nedovoljno finansijski podržane. Rodna ravnopravnost ne može biti tretirana kao estetski dodatak klimatskoj politici, niti kao privremena tema koja zavisi od pojedinačne inicijative; ona mora postati osnovna struktura, metodološki princip i budžetska obaveza u svim resorima. U središtu ove transformacije nalazi se rodno odgovorno budžetiranje, jer bez rodno diferenciranih podataka, rodno označenih budžetskih linija i obaveze da se javni resursi alociraju na način koji smanjuje rodne nejednakosti – klimatske politike ne mogu biti ni efektivne ni pravedne.

Prvi korak u ovom procesu mora biti uspostavljanje obavezne i standardizovane prakse prikupljanja podataka razdvojenih po polu u svim oblastima relevantnim za klimatske promjene. Ti podaci moraju postati ulazni materijal za svako planiranje, bilo da je riječ o pristupu subvencijama, korišćenju usluga, učešću u programima, pristupu resursima ili o posljedicama ekstremnih događaja. Bez takve baze znanja, država ne može razumjeti stvarne potrebe žena, djevojčica i drugih ranjivih grupa, niti može oblikovati mjere koje odgovaraju njihovoj izloženosti klimatskim rizicima. Rodno razdvojeni podaci moraju postati temelj ne samo planiranja, već i finansiranja, jer rodno odgovorni budžeti počivaju na dokazima, a ne na pretpostavkama.

Naredni ključni korak jeste ugradnja rodno odgovornog budžetiranja u Zakon o budžetu, kao i u sve buduće i postojeće finansijske instrumente u oblasti klimatskih politika. Formalna zakonska obaveza je neophodna, jer podzakonski akti nemaju snagu da promijene institucionalnu praksu. Budžetski proces mora uključivati obavezno označavanje klimatski relevantnih budžetskih linija prema njihovoj rodnoj dimenziji, analizu rodni efekata svih budžetskih zahtjeva i obavezno izvještavanje o rodno odgovornoj potrošnji. Strategije i akcioni planovi koji nose klimatske obaveze budu obavezno pratiti procjene troškova rodno odgovornih mjera i njihove budžetske implikacije. Budžet je najjači politički dokument jedne države — tek kada rodna ravnopravnost postane vidljiva u budžetu, ona postaje stvarni prioritet.

Da bi se to ostvarilo, neophodno je formalizovati ulogu rodni mehanizama u svim fazama klimatskog planiranja i budžetiranja. Njihova pozicija u strukturama donošenja odluka mora biti jasno propisana, a njihov mandat mora obuhvatiti učešće u radnim grupama, procjene rodni uticaja, nadzor nad budžetskim procesima i ulogu u MRV sistemu. Bez institucionalno prepoznate i zakonom utemeljene uloge rodni mehanizama, rodna ravnopravnost ostaje isključivo deklarativna kategorija.

Uvođenje jedinstvene metodologije za integraciju rodne ravnopravnosti u klimatske politike predstavlja dodatni ključni element. Takva metodologija mora definisati kako se sprovodi rodna analiza klimatskih rizika, kako se procjenjuju potrebe stanovništva, kako se kreiraju rodno odgovorne mjere, kako se one povezuju sa budžetom i kako se njihovi efekti prate. Ovakva metodologija treba da bude obavezujuća za sve resore, jer jedino standardizovan pristup omogućava poređenje, procjenu i koordinaciju u sferi klimatskih politika.

Dalje, izgradnja kapaciteta službenica i službenika mora postati kontinuiran proces, a ne sporadična obuka. Klimatska tranzicija zahtijeva nova znanja, a rodno osjetljiva klimatska tranzicija zahtijeva dodatnu feminističku ekspertizu – od razumijevanja rodno diferenciranih klimatskih rizika, preko rodno odgovornih modela budžetiranja, do uključivanja ranjivih grupa u donošenje odluka.

Neophodno je i da sve strateške i klimatske politike u Crnoj Gori postanu u potpunosti usklađene sa međunarodnim obavezama. To uključuje CEDAW, Gender Action Plan UNFCCC-a, Pariški sporazum, Agendu 2030, evropske standarde rodno odgovornih budžeta i preporuke Komiteta za prava djeteta u vezi sa klimatskim promjenama. Usklađivanje ne smije biti formalno niti deklarativno – ono mora biti sadržinski vidljivo kroz uključivanje rodnih analiza, jasno definisanih rodni indikatora i budžetskih implikacija rodni mjera.

Konačno, država mora uspostaviti mehanizme odgovornosti i praćenja rodni rezultata. To podrazumijeva obavezno uvođenje rodni indikatora u MRV sistem, obavezno godišnje izvještavanje o rodni efektima klimatski politika i definisanje institucionalni posljedica za izostanak prikupljanja podataka, izvještavanja i budžetskog obilježavanja. Politička volja može biti deklarisan, ali se mjeri isključivo kroz mehanizme odgovornosti.

U suštini, rodno odgovorno budžetiranje mora postati srž klimatski politike Crne Gore. Rodno nevidljive politike proizvode rodno nevidljive rezultate, a rodno nevidljivi rezultati proizvode nejednakosti koje se produbljuju sa svakom klimatskom krizom. Budžet je najmoćniji instrument klimatski pravde: tek kada resursi počnu da se usmjeravaju prema potrebama žena, djevojčica i marginalizovanih grupa, možemo govoriti o pravednoj i održivoj klimatskoj tranziciji. Rodno odgovorno budžetiranje je zato više od tehničkog postupka — ono je feministički alat transformacije javni politika i jedini put ka klimatskoj pravdi.

Preporuka	Cilj	Kratkoročne preporuke	Dugoročne preporuke
Uvođenje rodno odgovornog budžetiranja u Zakon o budžetu i fiskalnoj odgovornosti	Uspostaviti pravnu obavezu rodno označavanja i analize budžeta	Izrada amandmana na Zakon; definisanje obaveze rodne analize u budžet-skom procesu	Potpuna implementacija kroz sve resore, godišnje izvještavanje o rodnoj potrošnji
Uspostavljanje jedinstvene metodologije za rodnu analizu klimatskih politika	Standardizovati proces planiranja i praćenja	Izrada metodologije zasnovane na GAP UNFCCC i preporukama CEDAW	Primjena metodologije u svim klimatski relevantnim resorima
Uvođenje obaveznog prikupljanja rodno razdvojenih podataka u klimatskim sektorima	Omogućiti analitičko praćenje efekata klimatskih mjera	Uvođenje rodni polja u sektorske obrasce, IT sisteme, monitoring alate	Razvoj nacionalne baze rodno-diferenciranih klimatskih podataka
Povezivanje klimatskih strategija sa obaveznim rodno označenim budžetskim linijama	Obezbijediti finansijsku vidljivost rodni ciljeva	Rodni tagging u programskom budžetu (klima + rodno)	Rodno označene investicije, analiza troškova i koristi
Formalizovanje uloge rodni mehanizama u svim fazama klimatskog planiranja	Obezbijediti institucionalnu odgovornost	Uključivanje rodni mehanizama u radne grupe i MRV sistem	Konsolidacija rodni jedinica kao stalni aktera u klimatskom upravljanju
Usklađivanje nacionalni politika sa standardima CEDAW, UNFCCC GAP i Agende 2030	Uspostaviti međunarodno kompatibilan sistem	Revizija postojećih dokumenata; identifikacija praznina	Integriranje rodni indikatora i budžetskih obaveza

Preporuka	Cilj	Kratkoročne preporuke	Dugoročne preporuke
Razvoj specijalizovanih obuka za rodno integrisanu klimatsku tranziciju	Jačanje kapaciteta službenika	Kreiranje modula obuka u saradnji sa PBK i SCC	Uspostavljanje permanentne akademije za rodno osjetljive javne politike
Uvođenje obaveznog rodno izvještavanja u MRV sistem	Obezbijediti praćenje rodni efekata klimatskih mjera	Definisanje rodni indikatora za adaptaciju i mitigaciju	Potpuna integracija rodni podataka u nacionalne klimatske registre

U domenu preporuka, od posebne važnosti je za ovu oblast dokument Skupštine Crne Gore o rodno odgovornom budžetiranju koji su pripremili Parlamentarna budžetska kancelarija i Sekretarijat Savjeta za konkurentnost, naglašava da javne politike — bez obzira na sektor — ne mogu biti smatrane pravednim, efikasnim ni demokratskim ukoliko ne prepoznaju različite potrebe, pozicije i rizike žena i muškaraca. U kontekstu klimatskih promjena, ove preporuke dobijaju dodatnu težinu: klimatske mjere koje nijesu oblikovane uz jasnu rodnu analizu reprodukuju postojeće nejednakosti i najčešće dodatno opterećuju upravo žene, djevojčice i marginalizovane grupe. Zato parlamentarni dokument insistira na tome da budžet mora postati centralna tačka feminističke transformacije javnih politika, jer samo finansijski vidljivi prioriteti postaju stvarni prioriteti.

Jedna od ključnih preporuka koju dokument ističe jeste obaveza da se rodna analiza primjenjuje na sve javne politike, uključujući i sektore koji se tradicionalno smatraju „tehničkim“, poput energetike, infrastrukture, zaštite prostora ili upravljanja rizicima. U praksi to znači da se planovi adaptacije, strategije mitigacije, investicioni programi i klimatski projekti moraju podvrgnuti analizi uticaja na žene i muškarce, uz identifikovanje potencijalnih nejednakosti i definisanje mjera koje će ih unaprijed spriječiti. Parlament time postavlja jasan standard: rodna ravnopravnost ne može biti dodatak klimatskoj politici, nego njen sastavni element.

Dokument dalje naglašava da je rodno odgovorno budžetiranje jedini mehanizam koji omogućava transparentno praćenje raspodjele javnih sredstava i njihovog stvarnog uticaja na rodnu ravnopravnost. U klimatskom kontekstu, ovo znači da se sve klimatski relevantne budžetske linije — od subvencija za energetska efikasnost i poljoprivredu, do ulaganja u rizike i otpornost — moraju klasifikovati prema tome ko ima pristup mjerama, ko ostvaruje koristi, a ko ostaje izvan dometa javnih intervencija. Bez takve klasifikacije, klimatske politike ostaju rodno nevidljive, a samim tim i nepravedne. Parlamentarni dokument

insistira da rodno odgovorno budžetiranje predstavlja demokratski alat, jer razotkriva obrasce raspodjele moći i omogućava građankama i građanima da prate kako se njihov novac troši.

Poseban naglasak dokument stavlja na jačanje institucionalnih kapaciteta — kako u ministarstvima tako i u parlamentu — naglašavajući da bez kontinuiranog učenja, feminističke ekspertize i jasnih procedura nije moguće sprovesti rodno odgovorne politike. U kontekstu klimatskih promjena, ovo znači da institucije moraju razumjeti kako klimatski rizici utiču na žene: ko podnosi najveći teret ekstremnih događaja, ko se brine o domaćinstvu u krizama, ko ima pristup imovini i kreditima, ko učestvuje u donošenju odluka, koji su socio-ekonomski efekti klimatskih šokova. Bez ovih znanja, rodna analiza klimatskih politika ostaje formalna, a ne suštinska.

Parlament takođe preporučuje uvođenje rodni indikatora u sve procese izvještavanja, te naglašava da institucije moraju mjeriti rezultate, a ne samo aktivnosti. U klimatskom sektoru to podrazumijeva obavezu da se prati ne samo broj sprovedenih mjera, već posebno: ko im je pristupio, ko je imao koristi, da li su smanjene rodne razlike u otpornosti, da li su žene ravnopravno uključene u procese odlučivanja i da li se smanjila izloženost siromaštvu, nasilju ili zdravstvenim rizicima tokom klimatskih događaja. Ova preporuka ide u srž feminističkog djelovanja: bez mjerenja učinka nema transformacije.

Na kraju, dokument Skupštine jasno pozicionira rodno odgovorno budžetiranje kao okvir odgovornosti i demokratske kontrole. Parlament naglašava da rodni aspekt mora biti prisutan u svim fazama: u planiranju, donošenju odluka, izvršenju budžeta i nadzoru nad javnim politikama. Za klimatsku politiku, ovo znači da nijedna mjera ne može biti smatrana uspješnom ukoliko ne doprinosi rodnoj ravnopravnosti i socijalnoj pravdi. U društvu koje se suočava s ubrzanim klimatskim promjenama, ove preporuke predstavljaju nužan temelj za razvoj pravedne, inkluzivne i održive klimatske tranzicije.

Tematska oblast	Preporuka prema dokumentu Skupštine Crne Gore	Rodno transformativna primjena
Obavezna primjena rodne analize	Sve javne politike moraju sadržati rodnu analizu i procjenu rodni efekata.	U svim klimatskim planovima i mjerama (mitigacija, adaptacija, upravljanje rizicima, energetska tranzicija) mora se procjenjivati kako klimatski rizici različito utiču na žene, djevojčice i marginalizovane grupe, te obavezno identifikovati mjere za smanjenje tih nejednakosti.

Tematska oblast	Preporuka prema dokumentu Skupštine Crne Gore	Rodno transformativna primjena
Rodno odgovorno budžetiranje kao standard	Budžet mora uključivati rodne ciljeve, indikatore i mjere, a institucije moraju planirati sredstva tako da doprinose rodnoj ravnopravnosti.	Sve klimatski relevantne budžetske linije (energetska efikasnost, poljoprivreda, otpornost, upravljanje vodama, zaštita i spašavanje) moraju biti rodno označene. Država treba obavezno izvještavati o tome ko zaista koristi klimatske mjere — žene ili muškarci, i u kojim omjerima.
Prikupljanje rodno razdvojenih podataka	Institucije moraju prikupljati, obrađivati i koristiti podatke razdvojene po polu.	Klimatske politike moraju imati podatke o tome ko pristupa subvencijama, ko koristi usluge, ko trpi najveće gubitke u katastrofama, ko ima pristup resursima i ko učestvuje u donošenju odluka. Bez ovih podataka, klimatske mjere ostaju rodno slijepe.
Jačanje kapaciteta institucija za rodnu ravnopravnost	Službenici i službenice moraju proći obuke za primjenu rodno odgovornih politika i budžeta.	Klimatski resori moraju izgraditi specifičnu feminističku ekspertizu: razumijevanje rodno diferenciranih klimatskih rizika, rodno odgovornih modela budžetiranja i participativnih procesa koji uključuju žene, djevojčice i zajednice koje su najpogođenije.
Uloga rodni mehanizama u nadzoru politika	Rodni mehanizmi moraju biti uključeni u sve faze javnih politika – izradu, implementaciju i evaluaciju.	Rodni mehanizmi moraju biti obavezni članovi radnih grupa za NECP, NDC, Plan adaptacije, lokalne klimatske planove i sve sektorske strategije. Njihova uloga mora uključivati i nadzor budžeta i MRV sistema.
Uvođenje rodni indikatora u sve procese izvještavanja	Rezultati javnih politika moraju se mjeriti rodno diferenciranim indikatorima.	U klimatskim politikama moraju postojati indikatori kao što su: učešće žena u klimatskim tijelima, pristup zelenim poslovima, udio žena među korisnicama subvencija, efekti ekstremnih događaja na žene. Bez rodni indikatora nema praćenja klimatske pravde.

Tematska oblast	Preporuka prema dokumentu Skupštine Crne Gore	Rodno transformativna primjena
Standardizacija metodologija i procedura	Potrebna je jedinstvena metodologija za rodnu analizu i rodno odgovorno budžetiranje.	Crna Gora mora usvojiti jedinstvenu metodologiju za integraciju roda u klimatske politike — od rodno odgovornih procjena rizika, do označavanja budžetskih linija i izvještavanja o rodnim efektima klimatskih mjera.
Transparentnost i odgovornost institucija	Parlament naglašava važnost obaveznog izvještavanja o rodnim rezultatima politika.	Svi klimatski resori moraju obavezno izvještavati o rodnim efektima klimatskih mjera, uključujući finansijske tokove, i podlijegati javnom nadzoru. Odsustvo izvještavanja mora imati institucionalne posljedice.

Preporuke Skupštine savršeno se poklapaju sa EU Gender Equality Strategy (2020-25) i UNFCCC Gender Action Plan II, koji zahtijevaju rodno označene budžete i indikatore u svim klimatskim dokumentima. Crna Gora može iskoristiti IPA III/TAIEX za brzu implementaciju GRB metodologija kroz peer-learning sa Hrvatskom ili nekom drugom zemljom.

Preporuke za unapređenje na lokalnom nivou

S obzirom na izrazitu nejednačenost među opštinama i duboke strukturne praznine u pogledu rodne ravnopravnosti i klimatskog planiranja, lokalne politike moraju biti zasnovane na jasnim, standardizovanim i rodno transformativnim principima, sa EU Gender Equality Strategy 2020-25 i UNFCCC Gender Action Plan II kao i nacionalnim pravnim i strateškim okvirom. Prvi prioritet mora biti uspostavljanje obaveze prikupljanja i analize rodno razdvojenih podataka u svim sektorima koji su povezani sa klimatskim rizicima – od upravljanja vodama i poljoprivredom, do energetike, upravljanja rizicima i zaštite životne sredine. Bez takve baze znanja, lokalne samouprave ostaju bez ključnog uvida u to kako klimatske promjene različito utiču na žene, djevojčice, starije osobe, ruralne zajednice i druga marginalizovana tijela.

Podjednako važan korak jeste uvođenje rodno odgovornog planiranja i budžetiranja na lokalnom nivou. Lokalni budžeti moraju sadržati oznake koje jasno identifikuju mjere relevantne za rodnu ravnopravnost i klimatsku otpornost, kao i obavezu da se u budžetskim obrazloženjima procjenjuju rodni efekti planiranih mjera. Time se osigurava da javna sredstva podstiču smanjenje, a ne produbljivanje rodni nejednakosti, i da lokalne politike postaju instrumenti klimatske pravde, a ne puki tehnički dokumenti.

Neophodno je i da se lokalne strategije – bilo da se odnose na klimatsku adaptaciju, energetska tranziciju, biodiverzitet ili socijalne politike – usklade u jedinstvenom planerskom okviru, koji integriše rodnu ravnopravnost kao analitički, a ne dekorativni element.

Uspostavljanje integrisanih lokalnih klimatskih planova, zasnovanih na procjeni stvarnih potreba i rizika, ključni je preduslov za razvoj održivih i društveno pravednih lokalnih zajednica.

Poseban izazov predstavlja činjenica da većina opština lokalne planove razvija fragmentarno; stoga je potrebna nacionalna metodologija koja će propisati standarde, minimalne indikatore, način procjene uticaja i prateće budžetske obaveze.

Osnaživanje kapaciteta lokalnih institucija mora postati trajna, sistemski podržana aktivnost. Obuke o rodno odgovornoj klimatskoj politici, rodno odgovornom budžetiranju i analizi rodni efekata treba da budu obavezni dio profesionalnog razvoja lokalnih službenica i službenika. U opštinama poput Rožaja, Mojkovca i Andrijevice, koje trenutno nemaju osnovnu stratešku infrastrukturu za klimatsko djelovanje, kapaciteti se moraju graditi od temelja – kroz podršku u uspostavljanju baza podataka, pripremi strateških dokumenata i povezivanju lokalne politike sa državnim ciljevima.

Takođe je neophodno da se iskustva najboljih lokalnih praksi sistematski prenose između opština. Akteri poput Danilovgrada, koji pokazuju visok nivo transparentnosti i strateškog planiranja, kao i Tuzi, koje aktivno učestvuju u međunarodnim klimatskim inicijativama, mogu poslužiti kao modeli za druge opštine i kao resursi za horizontalno učenje. Ovakvi primjeri pokazuju da lokalne institucije mogu razviti snažne mehanizme klimatskog djelovanja, ali samo ukoliko se njihovi kapaciteti stabilno podržavaju i dalje unapređuju.

Država mora obezbijediti standardizovane obrasce izvještavanja, jedinstvene metodologije i zakonsku obavezu integracije rodne ravnopravnosti u lokalne klimatske politike, kako bi se obezbijedila pravednost i održivost čitavog sistema. Bez ovakvih mehanizama, lokalne zajednice će nastaviti da funkcionišu u uslovima niske otpornosti, nevidljivih rodni nejednakosti i neadekvatne pripremljenosti za klimatske rizike koji će u narednim decenijama biti sve izraženiji.

Preporuka	Cilj	Kratkoročne preporuke	Dugoročne preporuke
Rodno razdvojeni podaci i analitički sistemi	Omogućiti da lokalne politike počivaju na dokazima o stvarnim potrebama žena, djevojčica, starijih osoba i ranjivih grupa.	Uspostaviti obaveznu praksu prikupljanja podataka razdvojenih po polu u svim sektorima relevantnim za klimatske promjene (vode, otpad, energetika, poljoprivreda, upravljanje rizicima). Uvesti rodna polja u postojeće evidencije i službene registre.	Razviti jedinstvene opštinske baze podataka o rodno diferenciranim klimatskim rizicima; povezati lokalne baze sa nacionalnim MRV sistemom.
Rodno odgovorno budžetiranje	Osigurati da lokalna finansijska ulaganja smanjuju, a ne produbljuju društvene i rodne nejednakosti.	Uvesti obavezno rodno označavanje budžetskih linija povezanih sa klimatskim mjerama. Izraditi kratka budžetska obrazloženja o rodni efektima planiranih intervencija.	Ugraditi rodno odgovorno budžetiranje u lokalne odluke o budžetu, uključujući analize efekata po polu, izvještavanje o rodno relevantnim sredstvima i obavezno planiranje rodno transformativnih mjera.

Preporuka	Cilj	Kratkoročne preporuke	Dugoročne preporuke
Integrirani lokalni klimatski i razvojni planovi	Prevazići fragmentaciju planiranja i osigurati međusobno usklađene politike koje prepoznaju klimatske i rodne rizike.	Harmonizovati postojeće sektorske dokumente (životna sredina, energetska efikasnost, upravljanje otpadom, rodna ravnopravnost). Uvesti rodne analize u postojeće politike.	Razviti integrirane lokalne planove klimatske adaptacije i mitigacije koji uključuju rodnu perspektivu i budžetske obaveze; uskladiti ih sa nacionalnim strateškim dokumentima i EU standardima.
Institucionalni mehanizmi i učešće rodnih struktura	Učiniti rodnu ravnopravnost stvarnim, a ne deklarativnim dijelom lokalnih klimatskih politika.	Formalizovati ulogu lokalnih rodni mehanizama (kancelarije, radna tijela) u svim procesima planiranja klimatskih mjera. Uključiti ih u radne grupe za SECAP i druge lokalne planove.	Stvoriti trajne intersektorske mehanizme za klimatsku i rodnu koordinaciju u svim opštinama; obezbijediti stalnu finansijsku i kadrovsku podršku za njihov rad.
Kapaciteti lokalnih službenika i feministička ekspertiza	Ojačati kompetencije lokalnih institucija kako bi mogle kreirati rodno osjetljive i održive politike.	Organizovati osnovne obuke o rodno odgovornom budžetiranju, rodni efektima klimatskih promjena, analizi rizika i planiranju adaptacije.	Razviti napredne programe stručnog usavršavanja koji će obuhvatiti feminističke pristupe klimatskoj pravdi, društvenu ranjivost, intersekcionalne pristupe i inkluzivno planiranje.
Učešće zajednice i ranjivih grupa	Osigurati da lokalne politike odražavaju iskustva i potrebe onih koji su najviše pogođeni klimatskim promjenama.	Uspostaviti konsultativne procese sa ženama iz ruralnih područja, samohranim majkama, starijim ženama, žrtvama nasilja i drugim ranjivim grupama u planiranju klimatskih politika.	Razviti stalne lokalne mehanizme participacije (savjeti, forumi, ženske mreže) koji će imati formalnu ulogu u donošenju odluka i evaluaciji lokalnih klimatskih mjera.

Preporuka	Cilj	Kratkoročne preporuke	Dugoročne preporuke
Međunarodni projekti i transfer znanja	Ubrzati institucionalni razvoj opština kroz međunarodne modele, rodno uključive projekte i horizontalno učenje.	Identifikovati mogućnosti za uključivanje opština u EU programe (IPA, Interreg, LIFE) sa obaveznim rodним komponentama. Uspostaviti međusobnu razmjenu iskustava sa opštinama poput Danilovgrada i Tuzi.	Kreirati lokalne centre za klimatsku i rodnu ekspertizu zasnovane na najboljim praksama; razviti regionalne mreže opština sa fokusom na rodno transformativne klimatske politike.
Standardizacija i metodološka usklađenost	Izgraditi jedinstven, predvidiv i uporediv sistem lokalnih klimatskih politika u cijeloj državi.	Primeniti jedinstvene obrasce izvještavanja i planiranja koje razvije država, uključujući osnovni set rodnih indikatora (Core).	Razviti napredni set indikatora (Plus), evaluacione okvire i obavezu sistemskog izvještavanja o rodним efektima klimatskih politika.
Uvođenje obaveznog rodnog izvještavanja u MRV sistem	Obezbijediti praćenje rodnih efekata klimatskih mjera	Definisanje rodnih indikatora za adaptaciju i mitigaciju	Potpuna integracija rodnih podataka u nacionalne klimatske registre

Finalna razmatranja i zaključci

Važno je jasno imenovati ono što je ova analiza pokazala: rodna ravnopravnost i klimatske promjene u Crnoj Gori još nijesu spojene u koherentan, pravedan i budžetski utemeljen sistem javnih politika.

Normativni okvir postoji, djelimično i strateški, ali institucionalna praksa i dalje zaostaje – rodni aspekt je najčešće deklarativan, klimatske politike se posmatraju kao tehničko–sektorska pitanja, a budžeti su u pravilu rodno „slijepi“. U takvom kontekstu, svaka sljedeća klimatska kriza rizikuje da produbi postojeće rodne, regionalne i klasne nejednakosti, umjesto da ih prepozna i smanjuje.

U središtu ove publikacije nalazi se zahtjev da rodna ravnopravnost prestane da bude marginalna fusnota klimatskih politika i postane njihova strukturna osovina. To znači da se svaka klimatska mjera – od strateških planova do pilot–projekata – mora posmatrati kroz pitanje: ko dobija, ko gubi, ko je pozvan da odlučuje, a ko ostaje izvan slike.

Bez rodno razdvojenih podataka, rodno označenih budžetskih linija i obaveznih rodni analiza, država ne može tvrditi da klima politika doprinosi društvenoj pravdi; bez feminističke analitičke optike, klimatska tranzicija ostaje privilegija onih koji su i inače najzaštićeniji. U takvoj situaciji uloga civilnog društva ostaje nezamjenljiva.

Organizacije ženskih prava, ekološke inicijative, omladinske organizacije i lokalne grupe imaju kapacitet da imenuju nejednakosti koje sistem ne vidi: neplaćeni rad žena a posebno rad povezan sa klimatskim promjenama tj posljedicama klimatske krize – rad tokom poplava i suša, nejednak pristup subvencijama i programima, iskustva žena na selu, djevojčica, starijih žena, žena sa invaliditetom, Romkinja i drugih marginalizovanih grupa.

Od civilnog sektora se očekuje da nastavi da insistira na feminističkoj interpretaciji klimatske pravde, da razvija sopstvene rodno osjetljive modele praćenja i da bude korektiv državnim politikama – ali i partner u njihovom osmišljavanju. Posebno je važno da se ženske organizacije sistematski uključe u procese izrade klimatskih zakona, planova i budžeta, ne kao dekor, već kao ravnopravne sagovornice i nositeljke znanja.

Lokalne vlasti su prva linija odbrane u klimatskim krizama, ali i prva tačka u kojoj nejednakosti postaju vidljive: ko ima vodu, ko ima grijanje, ko može da se evakuše, ko ima pristup javnim uslugama.

Zaključci ove analize pokazuju da su opštine u Crnoj Gori tek na početku izgradnje rodno osjetljivih klimatskih politika, ali da postoje važni tragovi dobre prakse – od strateške središnjosti Danilovgrada, preko međunarodnih projekata Tuzi, do lokalnih planova rodne ravnopravnosti u pojedinim sredinama. Potreban je sljedeći korak: da lokalne samouprave počnu da povezuju klimatske planove i rodne politike, da u budžete uvode rodno označene klimatske linije,

da konsultuju žene iz zajednice i da prepoznaju rodnu dimenziju rizika kao političko, a ne samo „socijalno“ pitanje.

Nacionalne vlasti imaju obavezu da taj proces učine mogućim i obaveznim. To znači da rodno odgovorno budžetiranje mora ući u systemske zakone o budžetu i klimatskim promjenama, da strateški dokumenti moraju sadržati jasne rodne analize, indikatore razdvojene po polu i procjene troškova rodno odgovornih mjera, a da MRV sistem obavezno uključuje rodne pokazatelje. Uloga rodnih mehanizama mora biti institucionalno definisana – od učestvovanja u radnim grupama, preko kontrole budžetskih procesa, do evaluacije rodnih rezultata klimatskih politika. Bez jasne političke volje da se moć finansiranja i planiranja redistribuira u korist onih koji su najviše izloženi klimatskim rizicima, sve druge reforme ostaju krhke i parcijalne.

Međunarodne organizacije i donatori, konačno, ne smiju posmatrati rodnu ravnopravnost kao „dodatnu komponentu“ projekata, već kao osnovni kriterijum kvaliteta klimatske intervencije. Od UN tijela, EU, međunarodnih finansijskih institucija i bilateralnih donatora potrebno je da insistiraju na rodno odgovornim budžetima, rodnim indikatorima i obaveznim rodnim analizama u svakoj klimatskoj mjeri koju podrže. To podrazumijeva i ciljano finansiranje ženskih organizacija, lokalnih inicijativa i feminističkih istraživanja, kao i ulaganje u razvoj rodno osjetljivih podataka i institucionalnih kapaciteta.

Ova analiza pokazala je da Crna Gora ima normativni prostor, prve primjere dobre prakse i živo civilno društvo koje razumije da klimatska kriza nije samo ekološka, već duboko rodna i socijalna kriza.

Sljedeća faza mora biti faza prevođenja riječi u strukture – od zakona u budžete, od strategija u indikatore, od deklaracija u redistribuciju resursa i moći.

Klimatska pravda u Crnoj Gori biće onoliko stvarna koliko su stvarne politike koje prepoznaju žene, djevojčice i sve marginalizovane grupe kao nositeljke prava, znanja i odlučivanja, a ne samo kao „ranjive kategorije“ u fusnotama. Upravo tu počinje feministička transformacija klimatske politike – u trenutku kada budžet, plan i indikator počnu da govore jezikom ravnopravnosti.

Akter:

Nacionalne institucije (ministarstva, uprave, rodni mehanizmi, institucije za djecu i mlade)

Cilj preporuka:

Uspostaviti pravno obavezujući sistem rodno odgovornih klimatskih politika i javnih finansija.

Ključne preporuke:

- Ugraditi rodno odgovorno budžetiranje u Zakon o budžetu i sve klimatske i finansijske propise.
- Obavezati izradu rodnih analiza klimatskih rizika i pitanja uticaja na djecu i mlade u svim strategijama i akcionim planovima.
- Razviti jedinstvenu državnu metodologiju za integraciju rodne ravnopravnosti u klimatske politike — sa standardima za podatke, indikatore i budžetsko označavanje.
- Formalizovati ulogu rodnih mehanizama, institucija za djecu i mlade i nadležnih organa u svim fazama planiranja i praćenja klimatskih mjera.
- Uvesti obavezno godišnje izvještavanje o rodnim efektima klimatskih politika i kontinuiranu edukaciju službenica i službenika

Akter:

Lokalne samouprave

Cilj preporuka:

Razviti integrisane, rodno osjetljive i finansijski održive lokalne klimatske politike.

Ključne preporuke:

- Uspostaviti integrisane lokalne klimatske planove koji povezuju adaptaciju, socijalne politike, rodnu ravnopravnost, upravljanje rizicima i održivi razvoj.
- Sistematski prikupljati podatke razdvojene po polu i uzrastu za sve mjere vezane za klimatske promjene, subvencije i javne programe.
- Uvesti rodno i uzrasno označene budžetske linije i pratiti distribuciju javnih sredstava prema potrebama žena, djevojčica, mladih i ranjivih grupa.
- Otvoriti participativne procese za žene, mlade, djecu, starije i ruralne zajednice u fazama planiranja i adaptacije.
- U međunarodne projekte sistematski uključivati rodne analize i indikatore.

Akter:

Međunarodne organizacije i donatori

Cilj preporuka:

Osigurati da međunarodna podrška bude rodno transformativna i usmjerena na izgradnju kapaciteta.

Ključne preporuke:

- Uvesti obaveznu rodnu analizu, rodne indikatore i budžetsko označavanje u sve finansirane projekte u Crnoj Gori. Sistematski prikupljati podatke razdvojene po polu i uzrastu za sve mjere vezane za klimatske promjene, subvencije i javne programe.
- Podržati ženske organizacije, omladinske i dječje organizacije i lokalne zajednice da participiraju u kreiranju klimatskih politika.
- Pružiti tehničku i finansijsku podršku lokalnim samoupravama za rodno odgovorno budžetiranje i integrisane klimatske planove.
- Finansirati razvoj nacionalnih i lokalnih saveza za feminističku klimatsku pravdu, uz jačanje kapaciteta stručnjakinja i mladih istraživačica.
- Osigurati da međunarodna ulaganja budu rodno transformativna, a ne samo klimatski relevantna.

Akter:

Civilno društvo (posebno ženske organizacije, ekološke organizacije, omladinski i dječji sektor, think-thanks i advocacy organizacije)

Cilj preporuka:

Ojačati društveni nadzor, feminističku ekspertizu i participaciju djevojaka, žena, mladih i djece u klimatskim procesima.

Ključne preporuke:

- Jačati nezavisni monitoring i feminističku analizu klimatskih politika, uključujući rodno diferencirane efekte.
- Formirati široke saveze feminističkih, ekoloških, omladinskih i akademskih organizacija — jer je u maloj zemlji poput Crne Gore ključno udružiti sav raspoloživi ljudski kapital i znanje.
- Aktivno uključivati djevojčice, djevojke i mlade žene u javne procese i procese donošenja odluka o klimatskim politikama.
- Proizvoditi istraživanja o rodnim, generacijskim, ruralnim i međusektorskim klimatskim nejednakostima kao osnov za zagovaranje.
- Zagovarati obavezu prikupljanja rodno diferenciranih podataka i rodno označenih budžeta.

Izvori (izbor ključne literature i politika)

- Zakon o rodnoj ravnopravnosti
- Nacrt zakona o zaštiti od negativnih uticaja klimatskih promjena i zaštiti ozonskog omotača
- Plan prilagođavanja klimatskim promjenama 2025–2035, Akcioni plan 2025–2027
- Nacionalno utvrđeni doprinos (NDC) Crne Gore
- Nacionalni energetska i klimatski plan (NECP)
- Strategija odgovora na klimatske promjene u Crnoj Gori
- Zakon o rodnoj ravnopravnosti (Crna Gora)
- Međunarodni okvir: CEDAW, UNFCCC, Pariški sporazum, UNFCCC Gender Action Plan, SDG 5 i SDG 13
- Ministarstvo ekologije, prostornog planiranja i urbanizma CG, UNDP: Ažurirani nacionalno utvrđeni doprinos (NDC) za Crnu Goru
- UN Women (2024): What is gender-responsive budgeting
- UN Women / UNFPA: Gender-Responsive Budgeting in Practice – Training Manual.
- OECD (n.d.): Gender budgeting.
- IPCC (2022): Climate Change 2022: Impacts, Adaptation and Vulnerability – Sixth Assessment Report, Working Group II.
- UNFCCC (2019, 2022): Reports on gender-differentiated impacts of climate change and integration of gender into climate policies.
- UNDP (2016): Overview of linkages between gender and climate change.
- GIZ (2021): Diving into the gap: Gender dimensions of climate risk management.
- ICAT (2024): Good practices for integrating gender into climate transparency frameworks.
- OECD / DAC (2023–2024): Development finance for gender-responsive climate action
- UN Committee on the Rights of the Child – General Comment No. 26 (2023): Children’s Rights and the Environment, with a Special Focus on Climate Change
- UNICEF (2021): The Climate Crisis Is a Child Rights Crisis – Children’s Climate Risk Index
- UNESCO (2019): Youth, Education and Climate Change: Empowering Young People to Act on Climate
- Striković, S.: Rodna analiza sektora saobraćaja sa ciljem rodni i klimatskih rješenja politika
- Ženska Akcija: Priručnik Analiza uticaja klimatskih promjena sa rodno aspekta
- Pavićević, N. (2023): Programsko budžetiranje u Crnoj Gori: doprinos rodnoj ravnopravnosti ili samo štrik. Institut alternativa.
- Pavićević, N. Potencijali rane integracije Crne Gore u EU okvir za postizanje rodne ravnopravnosti
- Sekretarijat Savjeta za Konkurentnost (mart 2024): RODNA ANALIZA Programa za unapređenje konkurentnosti privrede za 2024. godinu <https://scc.org.me>
- Skupština Crne Gore, Parlamentarna budžetska kancelarija i Sekretarijat Savjeta za konkurentnost (2022): Rodno odgovorno budžetiranje

